

VOJAŠTVO – MILITARY

**"MIRA" – obveščevalka in osebna
vohunka generala Draža Mihailovića,
četniškega poveljnika JVvD
(Prispevek k zgodovini slovenskega četništva)**

**Marijan F. Kranjc, generalmajor v pokoju
Oktober/december, 2011**

»MIRA«, obveščevalka in osebna vohunka četniškega generala Draža Mihailovića, je v treh tajnih poročilih prikazala dejansko stanje slovenskih četnikov in odnosov z Nemci in Italijani, zato jo lahko uvrstimo v primarni zgodovinski vir. Iz srbščine prevedel in uredil avtor. Lektorirala Liljana Kranjc Tekavec, dipl. uni. prof. slovenščine, srbščine in hrvaščine.

Uvodna pojasnila

V svoji knjigi *Plava garda – poveljnिकovo zaupno poročilo*¹ sem delno objavil tudi tri obveščevalna poročila »Mire« – osebne vohunke generala Draža Mihailovića, četniškega poveljnika JVvD. V končnih opombah sem Miro (174) predstavil takole:

Jovanka, roj. Ribar Krištof – »Mira«, Kordunašica, je bila zelo sposobna osebna obveščevalka generala Draže Mihailovića (edina je imela njegovo šifro!), pa bi kazalo njeno vlogo podrobneje osvetliti. Najprej je delovala skupaj z Vekoslavom Bučarjem in majorjem Ivanom Freglom (že avgusta 1941 je vzpostavila radijsko zvezo s polkovnikom Dražo Mihailovićem!), pozneje s polkovnikom Jako Avšičem in nazadnje z majorjem Karlom Novakom. Bila je poročena z dr. Krištofom, kirurgom v ljubljanski civilni bolnišnici. Imela je hčer Tatjano. Stanovala je v Ljubljani, Cigaletova 7/4. Z majorjem Novakom sta bila ljubimca. Julija 1943 je generalu Draži Mihailoviću poslala prvo obširno poročilo o delovanju slovenskih četnikov od 1941 naprej, pozneje pa še dve².

Ker je major Novak po kapitulaciji Italije zapustil poveljniški položaj, je bil zatem s strani Nemcev v Beogradu aretiran in nazadnje »premeščen« na Bled, kjer je pristal na sodelovanje z Nemci (kar je priznal in poročal generalu Mihailoviću). Nemci so ga poslali v Trst, a general Mihailović ga je imenoval za predstavnika JVvD za zveze z zahodnimi zavezniki v Italji. Skupaj z Miro sta odšla v Rim, od koder sta vzdrževala zveze z generalom Mihailovićem.

Posredno vemo, da je podpolkovnik Novak v Italiji po letu 1945 deloval proti SFRJ, da bi nazadnje z Miro odšel v Grčijo, kjer je v Atenah 1975 umrl kot operativec Cie. Iz zasebnega pisma Živana L. Kneževića (leta 1945 je bil vojaški ataše begunske vlade v ZDA), ki ga je avgusta 1983 poslal Jovanki Krištov, zvemo, da je bila poročena z nekim ameriškim polkovnikom Hunterjem, hkrati pa kr pomagala Kneževiću pri zbiranju gradiva za zgodovino ravnogorskega gibanja.³

Njena nadaljnja usoda ni znana, vem le, da se je njena hčerka Tanja poročila in živi v Veliki Britaniji (vir: Ivan Bricelj, ZDA).

¹ Marijan F. Kranjc in Slobodan Kljakić, *Plava garda – poveljnिकovo zaupno poročilo*, Pro-Andy, 2006, Maribor

² *Plava garda*, Priloge: 7. Obveščevalka »Mira« generalu Draži Mihailoviću, osebno: Tri poročila, 1944

³ *Plava garda*, končno opombe - 271

V Plavi gardi, pozneje pa tudi v srbski izdaji⁴, sva s kolegom objavila samo delna »Mirina« poročila.

Ker se mi je že takrat zdelo pomembno podrobneje osvetliti njeno vlogo v ravnogorskem gibanju v Sloveniji pa tudi v slovenskem četniškem gibanju do septembra 1943 in med bivanjem v Italiji do 1945, sem se odločil, da prevedem in objavim njena pisna obveščevalna poročila, ki sem jih pridobil iz VZI v Beogradu. Vsebujejo namreč zelo podrobne in konkretne podatke o slovenskem četništvu, saj je bila tudi glavna šifrerka in tesna sodelavka ravnogorskih (Bučar, Fregl) in četniških poveljnikov v Sloveniji (Avšič, Novak). Z drugimi besedami, kot osebna vohunka generala Draže Mihailovića je imela izredno nadzorno in usmerjevalno vlogo v ravnogorskem gibanju in razvoju slovenskega četništva do septembra 1943.

»Mira« pa je bila včasih tudi naivna in ni povsem obvladala občutljivega obveščevalnega dela, dvojnega sodelovanja in drugih obveščevalnih iger, ker je bila šolana za šifrerka (radijska) opravila. Zato tudi ni verjela, da je major Novak na Bledu pristal na sodelovanje z Nemci. Seveda pa bi njena domoljubna zavest hitro splahnela, če bi vsaj malo poznala stike generala Draže Mihailovića z Nemci, Italijani in z obveščevalnimi službami. Za te stike je namreč posredno zvedela šele sredi 1944 ...

Če je že avgusta 1941 vzpostavila radijsko zvezo z Dražo Mihailovićem na Ravni gori, potem lahko predvidevamo, da je že prej sodelovala z obveščevalno službo Vojske Kraljevine Jugoslavije, kjer so jo verjetno tudi usposobili za šifrersko službo, seveda tajno. Z generalom Mihailovićem sta se verjetno spoznala med njegovim bivanjem v Celju 1936/37, ko je bil na stažiranju kot poveljnik polka, ali pa tudi pozneje, ko je obveščevalno deloval iz obveščevalne uprave GŠ VKJ in ustvarjal agenturno mrežo v Sloveniji zaradi odkritih groženj iz Avstrije in Nemčije. V svojem poročilu generalu Mihailoviću julija 1943 je zapisala, da je v Sloveniji »delala od samega začetka ustanovitve našega gibanja«, in da je » ... tudi edina živa priča od samega začetka.« Njena obveščevalna poročila so »žensko« obarvana, kar pomeni, da je omenjala tudi podrobnosti, ki se navadnemu (moškemu) obveščevalcu oz. vohunu ne bi zdele pomembne. Zaradi avtentičnosti samega poročevalca in dejstva, da ta poročila predstavljajo tudi vir za zgodovino slovenskega četništva, je njihov prevod skoraj dobeseden. Tudi večkrat omenjeno frazo, da gre »za našo stvar«, sem tako tudi prevajal, čeprav bi v bolj svobodnem

⁴ Slobodan Kljakić i Marijan F. Kranjc, Slovenački četnici, Slobodan Višnjić, 2006, Beograd

prevodu lahko zapisal bistvo, namreč, da je mišljeno »četništvo«, včasih tudi »ravnogorsko gibanje«.

Ker je Mira v svojih obveščevalnih poročilih dosledno uporabljala izmišljena imena, psevdonime in šifre, moram objaviti del seznama iz Plave garde⁵, ker bo bralec samo tako lahko razumel, kdo je kdo v slovenskem četništvu ali pa deluje v ozadju.

Pri tem je potrebno povedati, da je »Mira« za majorja (podpolkovnika) Novaka v svojih poročilih generalu Mihailoviću vedno uporabljala psevdonim »Kolben«, medtem ko je major Novak kot poveljnik slovenskih četnikov uporabljal več drugih imen in psevdonimov, kot npr.: »Ico«, »Ludvik(g)«, »Miroslav«, »Poljanec« in »Vig–Vig«, kot podpolkovnik in predstavnik generala Draža Mihailovića za zveze z Britanci v Italiji pa je imel psevdonima »Bor« in »Leskovar«.

Major Karl Novak je bil zelo sposoben generalštabni častnik VKJ, nazadnje poveljnik planinskega polka v Škofji Loki, zato ga je general Mihailović po odstopu polkovnika Jaka Avšiča tudi postavil na položaj poveljnika slovenskih četnikov. Zanimivo je omeniti, da je imel Karl Novak zelo slabo mnenje o polkovniku Vladimirju Vauhniku, sicer znanem obveščevalcu in nazadnje tudi brigadnem generalu JVvD. O poveljniških sposobnostih majorja Novaka je težko soditi, saj je deloval v zelo občutljivih razmerah. General Mihailović je menil, da je zelo sposoben poveljnik. Nekateri medvojni slovenski politiki so bili nasprotnega mnenja. Tako je menda dr. Milko Brezigar februarja 1944 navedel, da je major Novak popolnoma nesposoben za poveljevanje, da je megaloman, ki lahko povzroči nove Grčarice, ker namesto njega slovenskim četnikom poveljuje »Mira«.⁶

Major (podpolkovnik) Novak je zelo zaupal svoji sodelavki (in ljubici) Jovanki – »Miri«, zato je tudi generalu Mihailoviću poročal, da bo »Mira« odšla z njim v Italijo, ker je ne more »pustiti v kotlu tukajšnjih spletkarjev«. Zvemo tudi, da mu je »Mira« vedno pokazala poročila, ki jih je pošiljala generalu Mihailoviću.

No, kot izkušen obveščevalec pa general Mihailović ni slepo verjel niti svojim najbolj zvestim sodelavcem, ker je imel grenke izkušnje. Tako zvemo⁷, da je

⁵ Plava garda, Priloge, 15. Seznam skrivnih (lažnih) imen, psevdonimov in šifer

⁶ Jerca Vodušek Starič, *Slovenski špijoni in Soe 1938–1942*, Ljubljana, 2002, str. 366

⁷ Vojaškozgodovinski inštitut v Beogradu, 276-1-6 in *Zbornik NOR*, XIV-4, str. 898 in 903

general Mihailović februarja 1945 poslal »Visku« (majorju Vasiliju Maroviću) naslednji telegram: »Zakaj sta Novak in Jovanka kompromitirala našo stvar? Preverite in poročajte. Vem, da je Jovanka v slabih odnosih z Jevđevićem, pa morda od tam takšno mnenje.« Istemu viru pa je marca 1945 odgovoril, da sedaj ni čas za razpravo o Novaku in Jovanki, saj dobro ve, da sta razmetavala denar.

Ker sem že omenil vojvodo Jevđevića, s katerim je bila »Mira« v nenehnih sporih in je o tem tudi poročala generalu Mihailoviću, moram navesti vsaj osnovne podatke o njem⁸. **Dobroslav Jevđević**, četniški vojvoda, je bil iz Rogatice v Bosni in Hercegovini. Pred vojno je bil poslanec, verjetno britanski agent, po vojni pa je skupaj z Ilijo Trifunovićem - Birčaninom in v sodelovanju z Italijani organiziral četniške enote za boj proti ustašem in partizanom. Spomladi 1942 ga je general Mihailović imenoval za političnega delegata VP JVvD za zvezo z Italijani in NDH. Po italijanski kapitulaciji je sodeloval z Nemci. Pred osvoboditvijo je koordiniral delovanje vseh kvizlinških enot v Sloveniji, da bi skupaj z zahodnimi zavezniki napadli enote NOVJ. Seveda mu ta „podvig“ ni uspel, zato se je zatekel v Italijo, kjer je tudi umrl.

Psevdonimi in izmišljena imena

- AERO – četniški vojvoda Dobroslav Jevđević poveljnik zahodne Bosne, Like in Dalmacije
- ANDREJ – polkovnik Ivan Prezelj, četniški poveljnik Slovenije (1944) in Slovenske narodne vojske (1945)
- ARETA – brigadni general Ivan Prezelj, četniški poveljnik Slovenije leta 1945
- BENKO – dr. Anton Krošl, načelnik propagandnega oddelka poveljstva za Slovenijo, tudi načelnik Dos
- BIRČANIN – četniški vojvoda Ilija Trifunović, poveljnik zahodne Bosne, Like in Dalmacije
- BOKET – žand. major Danilo Koprivica, poveljnik Dolenjskega odreda
- BOR – podpolkovnik Karl Novak, Italija
- BORUT – žand. major Danilo Koprivica, poveljnik Centralnega četniškega odreda
- ČIČA – nadimek generala Draža Mihailovića

⁸ Zbornik NOV, XIV-1, Beograd, str. 427-432

- ČRTOMIR – poročnik Jože Saje, poveljnik Dolenjskega odreda, dejansko pa je bilo to partizansko ime kapetana Janeza Marna, sicer dezertarja
- DR. PRIM. – dr. Milko Brezigar, predstavnik Jns – liberalcev v Rimu
- ĐOKA – general Draža Mihailović, poveljnik JVvD
- GENERAL RAČIČ – brigadni general Vladimir Vauhnik, v. d. poveljnika Jugoslovanske vojske v Sloveniji
- GORNIK – dr. Milan Bano, načelnik četniške obveščevalne službe Slovenije
- GRBA – major Jože – Josip Grbec, načelnik radijskega centra VP
- HREN – kapetan bojne ladje Anton Klinar, zastopnik četniškega poveljnika Slovenije
- ICO – major Karl Novak, četniški poveljnik Slovenije
- IGO – kurir Jovanke Krištof iz Slovenije
- ING. JANKOVIĆ – podpolkovnik Andrej Glušič, načelnik Dos, po 1945 pa četniškega ObC v Salzburgu
- KELER – podporočnik Tugomir Prekoršek, načelnik centra za zveze v Srbiji, Sloveniji in Italiji
- KMET – Rudolf Žitnik, predsednik Jns v Ljubljani
- KOLBEN – major, pozneje podpolkovnik Karl Novak (v korespondenci Jovanke Krištof in generala Draža Mihailovića)
- KRLETIĆ – major Domazetović (verjetno), osebni obveščevalec generala Draža Mihailovića iz Slovenije
- LAH – (verjetno) ing. Janko Mačkovšek, član vodstva Liberalne stranke Slovenije
- LESKOVAR – podpolkovnik Karl Novak, predstavnik generala Draža Mihailovića v Italiji
- LUDVIG – major Karl Novak, četniški poveljnik Slovenije (Ludwig, drugo ime v rojstnem listu)
- MALI (MALIN) – podporočnik Krsto Domazetović, šef vojnega dopisništva iz Slovenije
- MARIO – četniški vojvoda Ilija Trifunović – Birčanin
- MARKO – četniški vojvoda Dobroslav Jevđević v Istri
- MIRA – Jovanka Krištof, šifrerka majorja Karla Novaka
- MIROSLAV – major Karl Novak, četniški poveljnik Slovenije
- NIK–NIK – podporočnik Kosta Domazetović, šef vojnega dopisništva v Sloveniji
- NIKOLIĆ – kapetan Nikola Vujošević, poveljnik primorske Istre
- OSEBA – dr. Gregorij Rožman, škof v Ljubljani

- PPUK. VASIĆ – Vladimir Vauhnik – Vlajko, brigadni general, četniški poveljnik Slovenije
- PUKOVNIK LESAR – iz poveljstva Slovenije (verjetno Prezelj)
- SELJAK – prof. dr. Anton Krošl, načelnik propagandnega oddelka četniškega poveljstva za Slovenijo
- SKALAR – rez. major dr. Valentin Benedik, član četniškega poveljstva za Slovenijo
- SRAČ – poročnik Srečko Rus, pomočnik obveščevalnega načelnika v poveljstvu Slovenije
- STRIC – major Karl Novak
- VALTER – major Žarko Todorović, delegat VP v Sloveniji leta 1941
- VASIĆ – podpolkovnik/polkovnik Vladimir Vauhnik, v. d. poveljnika Slovenije leta 1944
- VIG–VIG – major Karl Novak
- VILDA – četniški vojvoda Dobroslav Jevđević
- VISKO – major Jevtić, delegat VP v Sloveniji leta 1945
- VISKO – major Vasilije Marović, delegat VP v Sloveniji
- VOJIN – podpolkovnik Andrej Gušič, četniški poveljnik vzhodne Slovenije
- VUK – poročnik Eugen Rupnik, poveljnik četniškega odreda »Beli orel« v Dinarskem četniškem območju
- ZAKUŠEK – Zupančič Franjo, prvi četniški poveljnik Slovenije leta 1941
- ZMAGOSLAV – poročnik Jože Melaher, poveljnik Štajerskega četniškega odreda⁹

Številčne šifre

- 11 – Nemci
- 509 – Josip Grbec – Grba, major, načelnik RC VP
- 520-524 – poročnik Jože Pevec, center za zveze VP
- 585 – poročnik Jože Pevec, načelnik radijskega centra VP (po njegovi smrti Josip Grbec – Grba)
- 850 – general Damjanović, delegat VP v Sloveniji leta 1945
- 88-89 – armadni general Draža Mihailović
- 1001 – general Draža Mihailović

⁹ Seveda veliko oseb ni imelo psevdonima ali šifre, kar samo pomeni, da niso sodili v četniški krog (Rupnik), nekaterih pa nisem mogel dešifrirati.

»Mira« – obveščevalna poročila iz Slovenije generalu Draži Mihailoviću

Prvo poročilo

Poročilo Jovanke Krištof julija 1943 Draži Mihailoviću o razvoju četništva v Sloveniji od 1941 do julija 1943¹⁰

Poročilo o stanju v Sloveniji od 1941 do julija 1943

V primeru, da bi se »Kolbnu« kaj zgodilo in Vam sam ne bi mogel obširneje poročati iz Slovenije, prosim, da preberete to moje poročilo. Držala se bom samo točnih in resničnih podatkov, pa tudi tistih, za katere obstajajo še žive priče in pisni dokumenti. Iste ne morem priložiti, ker so v Ljubljani dobro skriti. Zaradi ilegalnega dela in zelo pogostih blokad in preizkav na ljubljanskih ulicah, največji del pošte je šel prek mene. »Kolbnu« je bilo onemogočeno gibanje, zato je veliko ustnih sporočil šlo preko mene. Nekateri stvari pa je zaupal samo meni, da bi imel pričo, če bi padel, da ne bi dogodkov drugače prikazovali. Vsi dogodki so mi znani predvsem prek pošte. Kakor Vam je znano, sem delala za naše Ravnogorsko gibanje od samega začetka, zato sem tudi prva še živa priča.

Po padcu Jugoslavije so se nacionalisti začeli organizirati. Takoj so se obrnili tudi na mene, kot Srbkinjo, za sodelovanje ter da dovolim delovanje v svojem stanovanju.

Po žalostnih in ponižujočih dogodkih po kapitulaciji Jugoslavije, kakor tudi blatenja Srbov, blatenja vsega kar je bilo svetega v Jugoslaviji, tudi pred Italijani, sem bila vesela, da so se med Slovence našli ljudje, ki želijo delati za Jugoslavijo. Nudila sem jim vso pomoč, kolikor sem pač zmogla.

¹⁰ Vojaško-zgodovinski inštitut v Beogradu, reg. št. 31/4, oznaka SL-W-30, škatla 150. Poročilo je pisano s črnilom, v latinici. Objavljeno je tudi v *Zborniku NOV*, XIV, knjiga 3, str. 749–783

Znano Vam je, da je v začetku prevladovala OF (osvobodilna vojska). Septembra je prišel »**Keler**« in prinesel navodila za Vašo organizacijo in »**Valterjevo**« pismo za »Kolbna«. V moje stanovanje so pripeljali tudi »Kolbna« in takoj začeli delati za našo organizacijo. Na žalost so OF že prevzeli komunisti. »Kolben« je takoj spoznal, da se je potrebno ločiti, medtem ko je **Avšič** (Jaka Avšič, konjeniški polkovnik VKJ, prvi poveljnik slovenskih četnikov, načelnik štaba major Karl Novak – opomba MFK) ostal z njimi.

Tisto imenovanje Avšiča in »Kolbna« je bilo nespametno, ker se že od samega začetka nista trpela. Razlogi mi niso znani. Vem samo to, da so v času njenega bivanja pri Vas prišle na dan razne Avšičeve intrige proti »Kolbnu«. To seveda ni bilo dobro. Po povratku so se te intrige nadaljevale, posebno med častniki. Večina častnikov ni imela kaj početi, temveč so po gostilnah premlevali razne intrige, ki so se posebno stopnjevali po zamenjavi Avšiča. To je zelo škodovalo našemu delu, ker je bil »Kolben« zelo občutljiv na te stvari. Spodjedale so temelje naše organizacije. Medtem ko so se naši ukvarjali z raznimi spletkami, so komunisti pritegnili ljudi v svoje vrste. Zaradi neaktivnosti častnikov je naš glavni trenutek propadel. Vendar je »Kolben« kljub temu uspel organizirati četnike v Sloveniji.

Marca 1942 so Italijani vse častnike odgnali v internacijo (20. marca 1942 – opomba MFK). Že prej so odpeljali nacionaliste, ki so se odvojili od OF in pridružili Vaši organizaciji. Vse njih pa so ogradili komunisti. Ostal je samo »Kolben«, skrila pa sta se še kapetan **Lesjak** (Josip Lesjak - Lampe, aktivni kapetan VKJ, obveščevalni častnik v ObC Ljubljana – opomba MFK) in poročnik **Milan Kranjc** (Milan Kranjc – Kajtimir, aktivni kapetan VKJ – opomba MFK), kakor tudi mnogi nacionalisti, vendar brez povezav s »Kolbnom«. Tako je bilo potrebno organizacijo ponovno vzpostaviti in povezati vse ilegalce.

Za »Kolbna« je bilo to delo zelo oteškočeno, ker mu je bilo onemogočeno vsako gibanje in je moral vse delati samo preko pisem in sporočil. Jaz sem imela dobre odnose z OF. Dokler so me imeli za svojo, ker so mislili, da kot Srbkinja ne bi mogla spadati drugam, je še šlo. Zato je bilo moje gibanje neovirano in sem lahko vzdrževala zveze med »Kolbnom« in ostalimi. Izgubili pa smo precej zlatega časa, da smo ponovno zbrali in organizirali ljudi. Komunisti so v tem času delali s polno paro in zbirali ljudi z nacionalističnim gesli. Nasedla jim je večina članov sokola in pravih nacionalistov.

Ustanovili so Slovensko zavezo. Ne vem, kako je do tega prišlo, ker je »Kolben« politične zadeve vodil popolnoma sam. Menim, da je ustanovitev Slovenske zaveze bolj škodila kot pa koristila našemu gibanju.

Skoraj vsak dan sem se sestajala z zdravniki in kolegi mojega soproga na Kirurškem oddelku II. Vsi zdravniki s kirurškega oddelka so bili navdušeni z Vašo organizacijo. Dr. Arko (Ludvig), asistent na Kirurgiji II, je organiziral tečaje za medicinske in mlajše zdravnike in jih pripravljajal za delo na terenu. Posredoval nam je tudi podatke o zdravnikih – komunistih. Ko pa je zvedel za ustanovitev Slovenske zaveze in da v njej sodelujejo tudi klerikalci, je iskreno izjavil, da na njega ne moremo več računati, ker s klerikalci ne bo sodeloval. Smatral je, da bi bilo v Sloveniji najbolj potrebno zatreti klerikalizem, pa je bil tudi mišljenja, da je bila napaka, ker Srbi niso prisilili Slovence, da sprejmejo pravoslavno vero in tako pretrgajo vezi z Rimom itd.

Tako je razmišljala tudi večina nacionalistov. Zaman je bilo vsako dokazovanje o nujnosti sodelovanja s klerikalci. V zadnjih osmih letih klerikalnega vladanja je nastal med znanimi nacionalisti nepremostljiva meja. Prav nacionalisti pa so bili najbolj borbeni element, pa mislim, da je brez njih naše gibanje izgubilo temelje v Sloveniji. »Kolben« je zavzel stališče, da klerikalizem za dobrega nacionalist ne sme biti vzrok, da preide na stran komunistov in se bori proti Kralju in državi. To je sicer točno, toda, če vemo, da so Slovenci pretežno živeli pod tujimi gospodarji, kakor tudi to, da so veliki egoisti in zelo osebni, potem je bilo s tem mnogo izgubljenega.

Klerikalci niso nikdar iskreno sodelovali niti so se pokazali kot dobri Jugoslovani. Ko se je »Kolben« 1942 vrnil od Vas, so v Ljubljani pričakovali njegovo povišanje. Prvo vprašanje, ki mu ga je postavil »Benko« je bilo, ali je dobil tudi generalski čin, ker so to potrebovali. Ne vem sicer kako so mogli pričakovati, da bi major lahko postal general. No, bilo je povsem jasno, da Slovincem imponirajo visoki čini, in da bi to tudi nekaj pomenilo. Verjetno so si zamišljali, da bi bilo delo lažje, če bi bil namesto »Kolbna« kakšen general, pa četudi manj sporoben in agilen.

Julija 1942 je »Kolben« ostal brez stanovanja, saj je moral zapustiti mojega, katerega so Italijani kontrolirali. Moral se je preseliti k »Benku«. To je zelo škodovalo našemu gibanju, ker je »Benko«, čeprav klerikalni disident, začel delati proti »Kolbnu«.

»Benko« je klerikalni disident, zelo inteligenčen, in tudi sposoben intrigant. Vodja je Pobratima, katerega je »Kolbnu« predstavil kot vojaško in nepolitično organizacijo, tudi z večjim številom pripadnikov, kakor jih je dejansko bilo. V začetku sta tudi zelo dobro sodelovala in vsekakor koristila gibanju. Tiskali so list »Pobratim« v strogo nacionalističnem in nepolitikanskem duhu. To je zelo ugajalo »Kolbnu« in s tem ga je »Benko« pridobil.

Čeprav je bil »Benko« klerikalni disident, je v njem prevladovala klerikalna kri, kar so nacionalisti kmalu opazili. Dejansko je bil proti sodelovanju z uradnim klerikalnim vodstvom. Sodeluje z dr. **Gusarom** (Netočno, dr. Andrej Gosar, krščanski socialist, tudi osebni prijatelj Gosarja – opomba MFK), ki nima podpornikov in je pošten ter starejši gospod brez ambicij, nič kaj navdušen za boj. Obsoja delovanje uradnega klerikalnega vodstva, ker se boji, da bo s takšnim delovanjem stranka samo izgubila, ker bo izsilila vojaško diktaturo. Je simpatizer našega gibanja in odobrava »Kolbnovo« delovanje. Kolikor mi je pa znano, ni dejansko našemu gibanju nudil nobeno pomoč, niti propagandno.

»Benko« je poskušal »Kolbna« vezati za dr. Gosarja in svojo disidentsko skupino. Ker je verjel v ideale »Pobratima«, se je »Kolben« tudi sam vpisal v to organizacijo. »Kolben« je deloval v strogi ilegalnosti, pa ga je v tem obdobju »Benko« povsod zastopal, tudi v Slovenski zavezi. »Benko« je bil zelo osovražen, kar tedaj »Kolben« ni vedel. Tako so ljudje, ki so prihajali k »Kolbnu« postajali nezadovoljni, saj jih je sprejemal samo »Benko« in zagotavljal »Kolbnu«, da je bolje, da ga čim manj ljudi spozna in zve kje stanuje. Na ta način je mnoge odbil, posebno liberalce. Nesreča je bila tudi v tem, da med naprednjaki ni bilo nobenega smelega in agilnega človeka. Poleg tega pa »Kolben« v Ljubljani ni poznal ljudi, pa je posameznike sodil samo po »Benkovih« izjavah. »Benko« pa je, zelo ambiciozen, samo gledal na svoj pritiž in ugled, pa so tako mnogi nacionalisti ostali v ozadju. To je seveda škodilo našemu gibanju. Vse to se je pa zgodilo samo zaradi »Kolbnove« ilegale, saj ga je nekdo moral zastopati.

Avgusta 1942 je bil na Dolenjskem ustanovljen prvi ilegalni odred. (Netočno, ustanovljen je bil 17. maja 1942 v Bizoviku, nakar je odred 17-tih četnikov avgusta odšel na Dolenjsko in se zamaskiral kot partizanski »Štajerski bataljon« – opomba MFK). Obenem je prišlo tudi do formiranja bele garde in vaških straž. Njihov razvoj ne poznam, ker je »Kolben« to delal s politiki. Vem samo to, da so klerikalci sodelovali z Italijani, in da so izsilili »Kolbnov« pristanek, pa tudi to, da se

liberalci niso hoteli priključiti četnikom, kar je v nadaljnjem delovanju samo škodilo naši organizaciji.

»Kolben«, misleč, da bodo, kakor v Srbiji, vaške straže podpirale in omogočale delovanje četnikov, je dal svoj pristanek, pa se je kasneje zaradi tega večkrat kesal.

*Ilegalni četniški odred je bil preslab, da bi se obdržal med številnimi komunisti, zato se je pridružil beli gardi (Po dogovoru z Italijani se je preimenoval v »Legijo smrti« oz. Mvac – opomba MFK). Poveljnika sta bila naša – **Janko Debeljak** (pravilno: Janko Debelak, rojen 1895, poročnik bojne ladje v pokoju, nazadnje poveljnik Primorskega četniškega odreda – opomba MFK) in Milan Kranjc. Bilo je okrog 500–700 borcev. »Kolben« se je v tej enoti skrival s činom narednika in ostal tam nekaj mesecev. V tem času so zelo dobro delovali in Gorjance očistili partizanov. Italijani so jim dovolili samostojno bojno delovanje.*

Ko so pa Italijani uvideli, da število četnikov v novi formaciji prehitro narašča, da bi jim lahko postali tudi nevarni, so jim začeli omejevati svobodo delovanja, dokler jih niso povsem omogočili z uvajanjem oficirjev za zveze. Ostale vaške straže so delovale na čisto drugih osnovi, bile so maloštevilčne in nepovezane. Vaško stražo v Šent Jerneju je spretno formiral Debelak. Nesreča je bila tudi v tem, da je bil Debelak pripadnik sokola in so klerikalci pri „Kolbnu“ stalno rovarili proti njemu. Seveda pa ga niso mogli odstraniti, ker je imel dobre zveze z Italijani. Drugače je bil Debelak pravi korupcionaš in veliki lažnjivec, pa je včasih tudi rad provociral.

Ko je »Kolben« videl, da ta odred vseeno nima svobode delovanja, se je z okrog 80 borci dogovoril, da se ločijo in gredo v ilegalo. Kranjc in Debelak sta bila proti. Zato je »Kolben« nameraval akcijo izvesti v tajnosti, vendar ga je nekdo izdal Debelaku. Onedva sta bila proti zato, ker so se do tedaj pripadniki odreda smatrali kot Mihailovičevci, če pa bi del njih odšel v ilegalo, bi ostale smatrali kot belogardiste. Tega pa njih dva nista hotela dovoliti. Postalo je celo tako vroče, da je »Kolben« moral konec decembra 1942 zbežati, ker bi ga drugače Debelak predal Italijanom, s ciljem, da onemogočijo ilegalo. Sama dva pa nista hotela v ilegalo, ker sta tako živela precej komotno, pa tudi sami Italijani jima tega ne bi dovolili. (Prosim Vas, vprašajte kurirja za podrobnejše podatke o prvem legalnem odredu, ki je bil od prvega dne v ilegali). Meni namreč ni povsem vse znano o prehodu v belo gardo in odnosi med »Kolbnom« in Debelakom. Pred »Kolbnom« sta sicer oba govorila, da bi pustila ljudi v ilegalo, vendar ne bi mogla to objasniti

Italijanom. Če bi pa dezertirali, bi lahko Italijani zaprli njih dvoje in podobno. Tako se je začela borba za ilegalno.

*Dne 3. novembra 1942 so belogardisti ubili kapetana Lesjaka, ki je medtem zastopal »Kolbna« v Ljubljani. To je bila prva žrtev ilegalnega odreda. Nahajal se je v sestavi vaške straže v Bizoviku, kateri je menda tudi poveljeval, ker je pripadala ljubljanskemu reonu. Vaška straža v Bizoviku je dobila orožje (od Italijanov) in kapetan Lesjak je skrnil eno strojnico (ne vem kako), ker je pripravljaval orožje za ilegalno. Belogardist **Lavrič** (Marjan Lavrič, iz Sv. Urha, med prvimi pripadniki lažnega štajerskega bataljona, vrnil domov in deloval kot belogardist, umrl v Argentini – opomba MFK) ga je prijavil Italijanom. Ravno takrat je prišel »Kolben« v Ljubljano. O tem sta ga obvestila **Dr Šmajd** (dr. Albin Šmajd, odvetnik, upravnik zaporov v Ljubljani – opomba MFK) in **Duhovnik**, (Anton Duhovnik, duhovnik – opomba MFK), duhovnik¹¹, sicer desna roka Dr Šmajda, rekoč, da so denunciacijo izvršili Glavačevci, Italijani pa bodo Lesjaka aretirali.*

*»Kolben« je poklical **Glavača** (Franc Glavač, duhovnik – opomba MFK), duhovnika in urednika »Slovenca«, pa sta imela v mojem stanovanju daljši in ostrejši razgovor. Znano mi je samo to, da je »Kolben« ukazal Glavaču, da se mora aretacija Lesjaka vsekakor takoj preprečiti. Naslednji dan je k Lesjaku poslal dr. Šmajda, da ga naj obvesti, kaj se mu pripravlja in naj se zato skrije. Iz pisnega zapisnika poveljnika vrhovnega poveljstva, katerega smo Vam poslali junija 1943 po »Aeru«, je vidno, da so Lesjaka ubili četrte ure po obisku dr. Šmajda. Ko so pripravljali uboj kapetana Lesjaka, je šel župnik **Križman** (bizoviški ? – opomba MFK) v cerkev, da bi ga spovedal. »Kolbnu« so zatrjevali, da kapetana Lesjaka niso nameravali ubiti, temveč samo aretirati. Ko je po prvem strelu padel težko ranjen, so vanj izstrelili še šest krogel ...*

Naslednji dan so taisti banditi odšli v Lesjakovo privatno stanovanje in soprogi odvzeli vso zlatnino, denar in moževe stvari. Dr. Šmajd ji je sicer obljubil, da ji bodo vrnili vse odvzetih stvari, pa tega niso storili. In kar je najhuje, rekli so, da imajo nalog za aretacijo Lesjaka s strani »Kolbna« in Italijanov.

¹¹ Tone Duhovnik, duhovnik je bil skupaj z Rudolfom Pogačarjem, domobranskim častnikom, januarja 1944 v Ravenni aretiran s strani Gestapa in poslan plinsko celico. Izdal ju je nemško agent Fritz Werdnik, rojen 1913 v Mariboru, desno roko izgubil kot vojak- prostovoljec Wehrmachta na Vzhodni fronti, nakar je bil vračen v Maribor, kjer je upravljal z zaplenjenimi cerkvenimi posesti, pa je tako prišel v stik s protinacističnimi skupinami v Mariboru. Zato je bil poslan v Trst, pa je uspel vzpostaviti zvezo s šošolcem Jožetom Golcem, ki je vodil del britanske obveščevalne organizacije Bbz. Tudi samozvani četnik Jože Melaher – Zmagoslav je bil njegov zaupnik. Tako je 1944 Werdnik izdal ne samo Golca, Hrvoja Maistra, Duhovnika, temveč tudi fratra Placida s Cresa. Vir: Veritas "Glasnik sv. Antuna Padovanskoga" - Sveti Duh 33, Zagreb, 2009

Ko je »Kolben« zvedel, da so mu ubili Lesjaka, je bil ves iz sebe. Poklical je Glavača, s katerim sta ostro razpravljala. »Kolben« je smatral, da je za vse odgovoren Glavač, saj so Lesjaka ubili Glavačevi ljudje. S tem je Glavač postal njegov nasprotnik, ki je potem deloval zelo sovražno in škodoval naši stvari.

Glavač je, da bi opravičil svoje pristaše, blatil pokojnega Lesjaka in trdil, da je bil povezan s komunisti. Trdil je tudi, da so »11« in »Kolben« ponaredili Vašo depešo iz oktobra 1942, v kateri ste ukazali organiziranje ilegale in zbiranje orožja.

Glavač jer sicer zelo sposoben, vendar je bolešno ambiciozen. V začetku je zelo pomagal gibanju in »Kolben« mu je zelo zaupal. Glavno vodstvo klerikalcev ga ni trpelo in stalno so zahtevali od »Kolbna«, da ga odstrani. On je verjetno to čutil, pa četudi »Kolben« ni spremenil svojega odnosa do njega, je v strahu, da ne bo odstranjen, začel delovati proti »Kolbnu«. Spada med ekstremiste. »Kolben« je zahteval od stranke in škofa, naj kaznujejo Glavača in Lesjakove morilce, vendar niso ničesar storili. Zato je »Kolben« začel izgubljati zaupanje v klerikalce.

*Zanimivo je, da so vsi bili proti organizaciji ilegale. Vam je celo »Slovenska zaveza« poslala poročilo po **dr. Zorcu** (?), katerega so v Beogradu aretirali. »Kolben« pravi, da je vseeno dosegel določeni uspeh, ker je edini v Sloveniji uspel združiti vse stranke. Ker pa je bil zelo vztrajen, si je nakopal sovraštvo, na kar se pa ni preveč oziral.*

Debelak in Kranjc sta skoraj dva meseca zavlačevala z odpuščanjem vojakov iz svojih enot in tako onemogočala njihov prehod v ilegalno, kakor so se kasneje dogovorili. Na koncu sta dovolila odhod 15-terici in »Kolben« jih je februarja poslan na teren. Oba sta trdila, da še ni čas za ilegalo, da bosta to sama odredila in se takrat pridružila z vsemi možmi. Ko je »Kolben« videl, da ne bodo prišli, se jim je odpovedal. Seveda pa jima to ni bilo po volji. Debelak je pozneje sicer prispeval še nekaj materiala. Zbiranje ljudi pa je bilo v tistih pogojih zelo otežano. Enega po enega je bilo potrebno posebej pridobiti. Sicer pa je primanjkovalo ljudi. Vsi borbeno sposobni možje so se že prej pridružili partizanom, klerikalcem – belogardistom, a nacionalisti, ki niso hoteli v OF, so Italijani odvedli v internacijo, seveda na podlagi prijave komunistov, pa je tako večina potem podlegla komunizmu.

Komunisti so bili v taboriščih dobro organizirani, mi pa ne. Ob praznem želodcu pa je glavno vlogo igral kruh. Kdor se je pridružil komunistom, je takoj dobil vse, kar mu je bilo potrebno. To so izjavili nacionalisti, ki so se vrnili iz taborišč.

Meseca marca 1943 je imel »Kolben« okrog 30 četnikov, s katerimi je iz Dolenjske odšel na Primorsko. To je zelo odmevalo med ljudmi in mnogi belogardisti so se mu želeli pridružiti.

Klerikalci so se takoj začutili ogroženi. »Kolbenu« so dokazovali, da bo povzročil narodno nesrečno, če se bo število četnikov povečalo čez 300, ker bodo potem Italijanni ukinili vašek straže in podobno. Vendar »Kolben« ni odstopil od svojega načrta. Dr. Šmajd je poskušal vplivati name, naj Vam sporočim, kako bi »Kolbna« poklicali v svoj štab. Odgovorila sem mu, da imam sicer šifro, vendar nimam pravice svojevoljno pošiljati nobene depeše. Radi organiziranja ilegale »Kolben« od Vas prejema direktive in Vas o vsemu točno obvešča. Odgovoril je, da niste poučeni o stanju pri nas in da zato pošiljate napačne direktive, ki se lahko uresničijo samo v Srbiji.

Dr. Šmajd je osebno zelo negativno vplival na naše gibanje. Stranka ga je določila, da bi bil v našem štabu načelnik organizacijskega oddelka. Njegovo ime je bilo zelo kompromitirano. Govorilo se je, da je Nemcem predal seznam vseh sokolov na Gorenjskem. Prewd vojno je bil odvetnik v Radovljici. Navedene novice niso bile potrjene, zato ga je »Kolben« obdržal, ker je s svojim delovanjem vseeno koristil pri organizaciji naše ilegale. Če bi ga hotel odstraniti, to njegova stranka ne bi dovolila, kar se je pozneje tudi zgodilo.

Konec decembra so Italijani izvedli množične aretacije v Ljubljani, predvsem med nacionalisti. To je povzročilo veliko ogorčenje proti belogardistom. Aretacije je vodil dr. Šmajd, ki je bil upravnik ljubljanskih zaporov. Govorilo se je, da je prejel precej podkupnin, tudi od pravih komunistov, da je posameznike izpustil iz zaporov. V zaporih je izvajal nasilje nad dekleti in podobno. Zaradi teh umazanij, ki so se pripisovale dr. Šmajdu, mnogi nacionalisti niso hoteli z nami sodelovati.

Ker so mnogi vedeli, da sodelujemo s klerikalci, nam je to zelo škodilo. Trdili so celo, da je »Kolben« poveljnik bele garde in da je on izdal nalog za aretacije. Predvsem komunisti so to izkoristili v svoji propagandi. Četnike so kasneje poimenovali kot plava garda.

Ko so odšli prvi četniki na teren, jih je bilo potrebno preskrbeti s hrano in orožjem. Bela garda je imela možnost prehoda skozi italijanske bloke. Vodili so ljudi skozi bloke in vse ostalo kar je bilo potrebno odredu. Dokler je bil odred še maloštevilčen, je še nekako šlo vse v redu. Ko pa so videli, da število čet hitro narašča, so začeli izvajati sabotažo. Ljudje, ki so bili pripravljeni oditi na teren, so morali čakati več dni. Tako so Italijani zaprli trojico, ker so mislili, da nameravajo v partizane ali četnike. »Kolben« je bil zaradi tega ves besen pa je protestiral. Potem so odvedli sedem mož prek bloka in jih napotili proti odredu. Bili so Ljubljanci in ko so naleteli na Italijane, so jih aretirali. Potem jih je poveljnik bele garde rešil, vendar so zato morali ostati v beli gardi. Vsi sokoli in nasprotniki bele garde so po »Kolbnovem« protestu odgovorili, da drugače niso mogli ravnati, ker so jih Italijani sumnjičili. V bodoče naj bi bili bolj pažljivi. Vendar se je slučaj ponovil, pa so se zato odnosi zaostri.

Zdi se mi, da je februarja 1943 prišel iz internacije tudi Ilovar (Berto Ilovar - Kranjc, kapetan VKJ, protiobveščevalni častnik v Ljubljanskem obveščevalnem centru – opomba MFK). Ker je že pred internacijo deloval v našem gibanju, ga je »Kolben« določil za svojega pribočnika. »Kolben« mu je povsem zaupal v vseh pogledih, a včasih je pred njim povedal tudi kakšno zamerko proti klerikalcem. Ilovar sicer ni bil preveč inteligenčen in to so izkoristili dr. Šmajd in klerikalci. Začeli so mu laskati, da je bolj sposoben za poveljnika kot »Kolben«. Verjetno so mu celo obljubili poveljniški položaj, če bo delal proti »Kolbnu«, posebno še, ker se je hvalil, da ima sedaj politično zaslombo in da mu »Kolben« ne more škodovati. Ker ni dojel igre klerikalcev, je postal navadna lutka v njihovih rokah. V zahvalo, ker so na veliko hvalili njegove sposobnosti, jim je dejansko izdajal vse kar je zvedel. S tem je ne samo poslabšal, temveč tudi zaostri odnose med klerikalci in »Kolbnom«.

*Dne 16. marca 1943 je »Kolben« sprejel padalce (Radiotelegrafiste – padalce so izurili in poslali v Slovenijo organi britanske obveščevalne službe v Egiptu – opomba MFK). Nekaj časa so ostali v četniškem odredu. Zaradi tega je bil odred negiben, pa so jih zato skrili pri nekih kmetih. Klerikalci seveda niso mirovali dokler jih niso našli. Pre njih so **Kreku** (Dr. Miha Krek, predsednik Sls, minister v begunski vladi v Londonu, njegov zastopnik v Sloveniji Miloš Stare – opomba MFK), pošiljali depeše, seveda brez »Kolbnove« vednosti. Krek je menda klerikalcem pošiljal direktive, da zavzamejo proti četnikom negativno stališče. Namreč, do takrat so klerikalci vseeno popuščali, pa čeprav so bili proti četnikom.*

Zdi se mi, da je 17. junija 1943 Krek poslal »Kolbnu« pismo, v katerem ga je opozoril, naj se obnaša preveč diktatorsko. Opozoril ga je tudi, da njihova stranka ne bo trpela njegove diktature, pa čeprav on, Krek, potrpežljivo molči. V glavnem, klerikalce je bilo strah, da jim bo »Kolben« ukazoval.

»Kolben« mi je izročal podobna pisma za arhiv, vendar nisem prepričana, da še obstajajo. Namreč, ko se je pričakovala italijanska kapitulacija, je »Kolben« velik del tega arhiva, da ne bi padel v sovražne roke, sežgal. Prosila sem ga, da to ne dela, ker so v arhivi bili važni dokumenti s katerimi bi lahko dokazoval svoje delovanje. Odgovoril mi je, da je važnejše, da arhive ne dobi sovražnik. Če zmagam, mu ne bo treba ničesar dokazovati, v nasprotnem pa mu tudi arhiv ne bo koristil. Med sežganimi papirji je bilo, tega se dobro spominjam, tudi pismo ljubljanskega škofa iz marca 1943, v katerem ga je škof svaril, naj ne sili ljudi med četnike, ker je to norost, saj bo, po njegovih informacijah, vojna trajala še nekaj let.

Da se vrnem k padalcem, ker je zaradi njih prišlo do prerekanja. Antić (Netočno, Ante Anić, vodja britanskega obveščevalnega centra Bbc, v katerem je polkovnik Vladimir Vauhniuk deloval kot analitik – opomba MFK) je trdil, da so to njegvi možje, klerikalci pa, da jih je Krek poslal njim. Sprejel in varovalpa jih je »Kolben«. Vi ste v depeši ukazali, tega se dobro spomnim, naslednje: »Po ceno življenja ne dajte padalce nikomur!« »Kolben« je izvrševal Vaš ukaz, s tem pa se je samo zameril partnerjem. Iz Kaira so mu sicer pošiljali številne pohvale, ne pa tudi predmete, ki jih je zahteval. Dejansko so padalci samo obremenjevali odred, ker jih je moral varovati. Mislim, da je bilo to marca 1943, ko so klerikalci tajno pregledovali poslane depeše in tudi neko pismo organizacije »Pobratim«. Kreku so celo sporočali, da je »Kolben« njihov človek in da bodo vsem ostalim strankam že pokazali, ker bodo prav oni v bodoči državi zavzeli glavne položaje. Četniki naj bi vrinili vohune v klerikalno in liberalno stranko. Za ene in druge je bilo dovolj vedeti kaj bodo storili, ko zavzamejo glavne položaje. Zakaj se potem sploh borijo? Zdaj je povsem jasno, da je glavni cilj njihove borbe, da zavzamejo dobre položaje, a sama ideja je sredstvo, da se to realizira. V tem pogledu so vsi enaki in v bodoči državi verjetno ne bo dovolj ljudi, da za vsakega ministra pride po en človek.

V konkretnem primeru so klerikalci tovariško pokazali omenjeno pismo tudi liberalcem. Oboji so planili na »Kolbna«, češ, da snuje novo stranko, kar kot poveljnik ne bi smel storiti niti biti član kakšne politične stranke. Zaman jim je »Kolben« dokazoval, da »Pobratim« ni nobena politična stranka, temveč vojaška organizacija, kakor mu jo je »Benko« predstavil.

»Benko je bil v zaporu od oktobra 1942 do marca 1943. Prav takrat ko je prišel iz zapora, so klerikalce glasno protestirali. Da bi jim nekako ugodil, se je »Kolben« celo izpisal iz »Pobratima«, ki se je zatem preimenoval v »Narodno legijo«.

Dejansko je »Benko« na zelo prefrigan način prevaral »Kolbna« in se nameraval povzpeti na njegovo račun, kar je samo škodovalo gibanju. »Kolben« je zatrjeval, da ima za seboj veliko število ljudi, vendar je zaradi tega, ker je gibanje bilo v ilegali, zelo težko kontroliral ljudi. Predložili so mu celo seznam 300 mož, ki so pripravljeni oditi na teren. Vendar se je njihov odhod menda zavlačeval zaradi tehničnih razlogov. Na koncu je izpadlo, da je samo 23 članov »Pobratima« v četnikih.

Zaradi »Pobratima« pa pravi nacionalisti niso zaupali »Kolbnu«, ker so mislili, da jih on podpira, nakar so se mnogi, na našo žalost, raje pridružili klerikalcem. Večino četnikov pa so vendarle predstavljali nacionalisti.

Maja ali julija (1943) je prišlo do končnega razpada. »Kolbna« sta na terenu obiskala dr. Šmajd in Duhovnik. »Kolben« je predlagal, da bi združeni četniki in belogardisti odšli v Mirensko dolino in tam napadli partizane, njih tisoč. Na svojo stran so pridobili hrvaškega kapetana **Pavla Vošnjarja** (Pavle Vošnjar - Vidmar, kapetan VKJ, Hrvat, poveljnik, zajet v Grčaricah in obsojen na smrt v kočevskem procesu oktobra 1943 – opomba MFK), poveljnika vaške straže. Naslednji dan sta dr. Šmajd in Duhovnik odšla v Ljubljano in povedala Italijanom, kaj namerava »Kolben«. Zato so Italijani in belogardisti skupaj napadli četnike, ki so se tri dni umikali, ker »Kolben« ni dovolil, da bi streljali na belogardiste. Italijani so ga napadali celo z letali, vendar neuspešno, saj so se četniki umikali v gozdovih. »Kolben« je bil kasneje večkrat besen zaradi tega dogodka, saj bi lahko Italijane in belogardiste potolkel in tako prišel do orožja.

Nekaj dni po tem napadu, je »Kolben« pozval kapetana Vošnjarja, naj mu se pridruži. Vošnjar je bil prej sokol, zato so se klerikalci upravičeno bali, da se bo priklonil »Kolbnevemu« pozivu. Svojim ljudem so seveda zapovedali, da ne smejo k četnikom. In ko je Vošnjar nameraval s svojim ljudmi prestopiti k četnikom, je prišlo do incidenta. Tako je k četnikom zbežal samo kapetan Vošnjuar z nekaj svojih mož, ostale pa so polovili, razorožili, pretepli in tudi obsodili na smrt, dokler se Vošnjar ne vrne. Vse to so bili bivši sokoli. Vaški duhovnik je prebežnike imenoval kot sokolske pse in z drugimi slabšalnimi imeni. Za četnike pa je govoril,

da so razbojniki in brezverci, kateri bodo kmalu ropali in kradli podobno kot partizani.

*Da ne bi belogardisti usmrtili ujete sokole, je »Kolben« poslal kapetana Vošnjarja nazaj k belogardistom. Ti so ga seveda takoj aretirali in predalki Italijanom v Ljubljani. General **Gambara** (general Gastone Gambara, poveljnik 11. korpusa, stacioniran v Ljubljanski pokrajini – opomba MFK) je kapetana Vošnjarja izpustil in mu povedal, da nima nič proti, če hoče s svojimi ljudmi prestopiti k četnikom, ker se oni borijo proti partizanom. Italijani tudi ne bodo izvajali represalij nad družinami četnikov, kakor so strašili klerikalci. General Gambara se je verjetno s to gesto hotel približati »Kolbnu«.*

*Vošnjar ni bi dovolj inteligenčen, da bi pravilno prikazal svojo zmago nad belogardisti. Sklical je ljudi na trgu in zbranim povedal, zakaj so ga Italijani izpustili. Njegove besede so se bliskovito razširile in so zelo negativno delovale na ljudi, ki so simpatizirali s četniki in bili proti belogardistom. Zaradi tega »Kolben« tudi ni hotel sprejeti Vošnjara v četniški odred. Da bi nekako popravil napako, ki jo je storil Vošnjar, je »Kolben« v letakih razglasil, da ne sprejema v četnike ljudi, katere Italijani blagoslavlajo. S tem je seveda razdražil Italijane, pa je prišlo do ponovnih spopadov. V enem od njih je padel **Lavrič** (poročnik Lavrič, ostali podatki neznani, v svojem poročilu ga je omenil tudi major Karl Novak – opomba MFK), pa tudi Italijanci so imeli več žrtev. Zatem se je četnikom pridružili samo 30 Vošnjarjevih pripadnikov, namesto nekaj sto. To so povzročili klerikalci.*

Četniki so vzpostavili stike tudi na Gorenjskem. K njim so prihajali predvsem nacionalisti. Belogardisti iz vasi Sv. Trije Kralji so tako ujeli skupino osmih mož, ki so jih prislili, da ostanejo pri njih, v nasprotnem pa bodo obvestili Nemce, ki izvajajo represalije nad družinami. »Kolben« je prek Vošnjarja zahteval, da mu belogardisti predajo skupino Gorenjcev. Ko so jih kasneje četniki hoteli skoraj na silo pripeljati v odred, so se vsi prestrašili zaradi možnosti nemških represalij, pa so raje odšli domov.

*Z druge strani so klerikalci rovarili v samem odredu, ko ni bilo »Kolbna«. V odredu je maševal kaplan **Breznik** (?), ki je očitno rovaril in tudi nagovarjal posamezne četnike, naj dezertirajo. Pri tem mu je pomagal tudi kapetan Ilovar. Trojica je zatem res dezertirala, vendar so jih naši ujeli. Priznali so, da jim je Breznik prinesel dovolilnice za prehod na bloku, katere je skrnil pod neki kamen v*

sami kapelici. Kaplan Breznik je te iste četnike prisegl na zvestobo, zdaj pa jih je nagovarjal na dezertiranje!

Poveljnik četniškega odreda je bil major **Danilo Koprivica - Borut** (Danilo Koprivica - Borut, orožniški major, Črnogorec – opomba MFK). Nasprotniki so govorili, da bi ravno on bil najbolj primeren za četniškega poveljnika, ker je zelo popularen, medtem ko »Kolbna« ljudje enostavno ne poznajo. Toda Borut je kot Srb ostal pri svojem stališču, pa je tudi »Kolbna« obvestil o teh govoricah. Kasneje so tega istega Boruta napadali, da je nesposoben in celo zahtevali od »Kolbna«, da ga zamenja, ker je Srb. »Kolben« jim je odgovoril, da je to jugoslovanska vojska in da v njej morajo biti tudi Srbi.

»Kolbnu« je kmalu predsedlo to nenehno rovarjenje (opisan je samo del), zato je odločil, da iz štaba odstrani dr. Šmajda in oba duhovnika – Duhovnika ter Breznika. Obtožil jih je pred »Slovensko zavezo« in tudi stranko, vendar klerikalci nikakor niso hoteli priznati njihove krivice, pa so zato energično zahtevali, da morajo ostati člani štaba. Ker »Kolben« ni hotel umakniti svoje obtožbe, je prišlo do prekinitve odnosov, čeprav se mi zdi, da so politični odnosi še vedno obstajali (politično delo mi je znano samo iz depeš). Klerikalci so prenehali z nudenjem pomoči, ki pa je v zadnjem času itak bila zelo majhna. Tako so kmetom prepovedali, da četnikom prodajajo živež, maševanje pa so dovolili samo na vidovdanski praznik, itd. Ko so naši ljudje prinesli v pisarno klerikalcev kakšen material, da ga pošljejo četnikom, tega niso hoteli storiti, ker smo skregani. Zaradi tega se je »Kolben« jezil, saj njemu tega niso hoteli priznati. Zaradi takšnega obnašanja klerikalcev, je bil četniški odred v skoraj nemogoči situaciji.

Marca 1942 je »Kolben« z odredom šel mimo Stične, kjer se je sestal z aktivnim poročnikom **Nadrahom**, poveljnikom tamkajšnjih belogardistov (Jožef Nadrah, nadporočnik Slovenskega domobranstva – opomba MFK). Italijani so načrtovali, da se srečajo s »Kolbnom«. Zato je imel Nadrah neomejeno pooblastilo, da poišče »Kolbna«. Predhodno naj bi ga celo zaprli, pa so klerikalci takoj zagnali viko, da so Nadraha in celo posadko Italijani zaprli zaradi »Kolbna« in celo nekaj mož ustrelili, kar pa ni bilo res. Italijani so Nadraha samo poslali, da poišče »Kolbna«, da bi se z njim dogovorili o skupni borbi proti komunistom. »Kolben« seveda to ni hotel sprejeti.

Z druge strani, pa je sam general Gambarara prek dr. **Zajca**, tajnika ZNS (dr. Marijan Zajec, odvetnik, prevajalec za italijanski jezik, sicer pa tajnik Narodnega

odbora za Slovenijo, predsednik dr. Jože Basaj – opomba MFK), poslal »Kolbnu« sporočilo, da se želi z njim sestati v popolni diskreciji. »Kolben« je dolgo to zavračal. No, sedaj več ni mogel dovoliti, da bi četniški odred propadel. Zato je prek dr. Zajca sporočil generalu Gambaru, da se lahko sestaneta, vendar da ne bo sprejel nobenega sodelovanja. Če misli general Gambara na to, potem je bolje, da se ne sestaneta. Sestanek mora biti zelo konspirativen. Gambara mora priti sam, brez spremstva – v zaledju lahko ima vojske kolikor hoče. Kraj sestanka je določil »Kolben« – na neki gozdni cesti med Vrhniko in vasjo Lipa. Gambara je sprejel vse pogoje, samo je prosil, če sme pripeljati enega častnika. To mu je »Kolben« dovolil in sporočil, da bo tudi sam pripeljal svojega človeka (**Rudolfa Žitnika - Risa**, četniškega aktivista, predsednik Jns v Ljubljani, večkratni tuji agent – opomba MFK).

Sestanek je bil prava komedija s strani »Kolbna«, saj se je predstavljal, da je on gospodar situacije, ne pa general Gambara. Takrat je bil dejansko zelo slab in v velikih težavah. Gambara se je držal vseh pogojev in je zares prišel v spremstvu enega častnika. V zalednju pa je imel nekaj tisoč dobro oboroženih vojakov. »Kolben« je prišel s Žitnikom. Svojih 15 borcev je pustil daleč v gozdu, da jih ne bi kdo opazil. V tistem času je imel samo 80–100 četnikov. Kolikor mu je bilo težko sprejeti ponujeni sestanek, toliko bolj se je od srca nasmejal, ko se je Gambara ustrašil tako maloštevilčnega spremstva, proti kateremu je postavil tolikšno število vojakov. Dobra tretina četnikov sploh ni imal orožja, saj je bila takrat prava borba za vsaki kos orožja.

V glavnem se je pogovor sukal okrog borbe proti komunistom. Gambara je »Kolbnu« ponudil orožje, hrano in denar, vendar je »Kolben« vse to zavrnil kot nepotrebno. Malo pozneje si je menda premislil in dodal, da ima sicer orožja dovolj, no, vzel bi ga še nekaj, vendar samo proti plačilu. V nasprotnem bi bil moralno zavezan k sodelovanju, kar pa ne želi, saj bo napadel tudi Italijane, če bo nujno. Vendarle sta sklenila premirje, pa ga je Gambara zaprosil, da ga »Kolben« v primeru prekinitve obvesti, kar mu je »Kolben« seveda obljubil. Ko je Gambara vprašal koliko ima vojakov, mu je »Kolben« odvrnil, da tudi on njega ne sprašuje za število njegovih vojakov.

Na tem sestanku sta sklenila nekakšno premirje. »Kolben« je upozoril Gambaro, da ne sme vse svoje častnike na terenu obvestiti, da ne napadajo četnikov, on sam pa bo poskrbel, da ne bo prišlo do spopadov in da se bo Italijanov izogibal. Če pa ga bodo Italijani napadli, bo sprejel borbo. Kasneje je zares prišlo do nekaj spopadov,

za katere se je Gambarara prek dr. Zajca »Kolbnu« takoj opravičil. Zaradi diskrecije »Kolben« ni hotel ravnati drugače.

Koristi sporazuma: 1. kupovanje orožja, 2. kupovanje hrane »za predelavo« na ime dr. Zajca po normalnih cenah. 3. dovoljenje za poltovorni avto na ime dr. Zajca, 4. propustnice za gibanje na terenu za ljudi katere predloži »Kolben« prek dr. Zajca (samo za kurirje, medtem ko so ostali četniki uporabljali falsificirane propustnice, da ne bi mogli Italijani ugotoviti številčno stanje), 5. izpustitev iz zaporov nekaj četniških simpatizerjev, in 6. dovoljenja za nošenje orožja.

Njun dogovor je veljal vse do konca. General je res vse skupaj ohranil v največji tajnosti in se pokazal kot velik gentleman. Kot znak simpatije je Gambarara podaril »Kolbnu« novo strojnico, »Kolben« pa njemu planinsko značko.

*Za ta sestanek smo, poleg »Kolbna«, vedeli dr. Zajc, dr. Alujević (Dr. Branko Alujević, odvetnik, Hrvat, prevajalec za italijanski – opomba MFK) in jaz. Alujević je pozneje prevzel dolžnosti dr. Zajca in **Glušiča** (Andrej Glušič, major, načelnik Dos, Nemci aretirali 1944 – opomba MFK). Jaz sem prenašala tudi vsa ustna sporočila. Tako je tudi z naše strani ohranjena diskrecija. Na osnovi tega, da je kasneje Glušič nekaj izdal, nekateri so pa tudi sumili o našem sodelovanju z Italijani, vendar niso mogli ničesar dokazati. Dr. Zajc je že prej delal z Italijani, pa je »Kolben« imal dober izgovor, da dokumente in propustnice pribavlja dr. Zajc na svojo roko.*

*Za prevzem orožja od Italijanov je »Kolben« odredil majorja **Glušiča**), ki mu je popolnoma zaupal. Vendar je Glušič celo stvar izdal. Za nabavo orožja je bil potreben častnik, ker se civilisti v to niso razumeli. »Kolben« je mislil, da je major Glušič dovolj inteligenčen za to delo, in da bo, če kaj opazi, to pravilno razumel in tudi zadržal za sebe. Vendar se je »Kolben« grdo prevaral! Ker je vedel za lažno čistočo svoji častnikov, zaradi opreznosti v začetku Glušiču ni ničesar omenil o sestanku z generalom Gambarom. Samo mu je povedal, da ima dr. Zajc zvezo z italijanskim častnikom, kateri bi z dovoljenjem italijanskih oblasti prodajal četnikom njihovo orožje. Majorja Gluša je zato odredil, da skupaj z dr. Zajcem, sodeluje v tej nabavi, kjer bo prišel v stik z nekim italijanskim častnikom. vse pa mora ostati v največji tajnosti. Glušič je z zadovoljstvom sprejel to dolžnost in »Kolbnu« dal častno besedo, da poskrbel za diskrecijo.*

Glušič bi moral odhajati na teren, da bi kontroliral stanje orožja in streliva, pa potem kupoval tisto kar primanjkuje. Zaradi tega mu je dr. Zajc preskbel propustnico. Na žalost pa je Glušič bolj skrbel kako najbolje izkoristiti to propustnico, ne pa nabavljati orožje. Sicer pa vsa krivica niti ni bila njegova. Njegova soproga je stanovala v Trebnjem, partizanskem gnezd, kjer so partizani stalno rušili progo, zato se je zadrževal doma po več dni. Nesreča je bila tudi v tem, da je bil odsoten v dneh, ko je bil najbolj potreben. »Kolben« se je zaradi tega zelo jezil, češ da mu je žena važnejša od dolžnosti, posebej še, ker je enkrat odšel tudi brez dovoljenja. Zato mu je prepovedal ta potovanja. S tem je seveda izzval veliko Glušičevo nezadovoljstvo, ker mu je določil tudi drugo dolžnost. Vendar tudi te ni opravljal v redu. Ko mu je »Kolben« to zameril, se je Glušiču pridružil ... (nečitljivo ime in priimek – opomba MFK), kateri je že prej dezertiral. Ta je javno govoril, da ga je »Kolben« določil za sodelovanje z Italijani, pa čeprav to ni bilo točno, saj se je orožje plačalo z gotovino. S takšnimi izjavami je odvrčal ljudi od četništva, dokler tudi sam ni dokončno dezertiral.

Sicer pa je bilo delo s častniki zelo težavno, ker je bila večina neinteligentnih, lenih in docela častohlepnih. Glušičevo prvo dolžnost je tako prevzel dr. Branko Alujević, predsednik Delavske zbornice, Hrvat, nacionalno zelo zaveden. Popolnoma je razumel novo dožnost in jo tudi uspešno opravljal. Ker so mnogi bili proti dr. Zajcu, je »Kolben« sprejel kritike in na dr. Alujevića prenesel njegove dolžnosti. Tako je bil tudi rešen problem oskrbovanja četniškega odreda.

Okrog marca 1943 (dejansko je to bilo 23. Aprila 1943 – opomba MFK) so prišli iz internacije vsi častniki. Okrog 30 je takoj odšlo v odred, vendar se večina ni mogla vživeti v ilegalno četniško delovanje, pa so tako v odred, povzročali nezadovoljstvo. Ko pa so jih nekoč Italijani malo nastreljali, so se prestrašili in njihovo nezadovoljstvo se je povečalo. Nekateri so tudi zahtevali, da jih »Kolben« premesti v Ljubljano. »Kolben« jim je odgovoril, da je zdaj vojno stanje, pa zato morajo ostati na terenu in se tudi boriti.

*Zaradi tega se je pojavilo dezertiranje. Iz odreda je med prvimi dezertiral kapetan **Kuhar** (Josip Kuhar - Slobodan, aktivni kapetan VKJ, obveščevalec – opomba MFK), kar je pri vojaki povečalo nezadovoljstvo napram častnikom. Kapetan Kuhar je dezertiral med borbo. Kuhar je hotel biti poveljnik centra za zveze. »Kolben« je, vedoč za občutljivost častnikov, če bi ga zavrnil, to tudi sprejel. »Kolben« je sicer imel skupino radiotelegrafistov – civilistov, ki jih je v začetku izoliral od odreda, da ne bi ostali brez nujnih zvez. Kapetan Kuhar ni imel pojma o*

radiotelegrafiji. Vojak – radiotelegrafist, ki je bil v odredu in samo njemu podrejen, je bil odveč. Zveza z odredom je vzpostavljena šele tisti dan ko je Kuhar dezertiral, pa je radiotelegrafist ostal sam. Kuhar je hotel uvesti telegrafske zveze znotraj odreda, s stražarji, pa je zato naročil potreben material iz Ljubljane. Naš civilni radiotelegrafist **Hasl** (ing. Vinko Hassl, poleg njega pa so bili radiotelegrafisti še Ivan Bricelj, ing. Vinko Štembov in ing. Mirko Saks, podrejeni »Miri«, glavni šifrerki - opomba MFK), se je zaradi tega norčeval, saj bi bilo potrebno nekaj km telefonske žice in drugega materiala, kar je za odred, ki je moral biti ob vsakem trenutku pripravljen za pohod, popolnoma nepotrebno. Seveda »Kolben« to ni odobril, pa je tako Kuhar imel celo izgovor za svoje dezerterstvo.

Verjetno so politiki vplivali na Prezlja (Ivan Prezelj - Andrej, polkovnik VKJ, nazadnje divizijski general JVvD, zadnji poveljnik JVvD in Narodne vojske Slovenije – opomba MFK), ker je bil proti širjenju četniške ilegale. Zato tudi ni odobral »Kolbno« delovanje. Pošiljali ste depešne ukaze o širjenju ilegale, katere sem v prisotnosti »Kolbna« predajala polkovniku Prezlju. Rekel je, da je takšno delovanje mogoče v Srbiji, ne pa tudi v Sloveniji. Situacija naj bi Vam bila nepoznana. Če že želite ilegalo, prej pošljite denarja. In nazadnje, te depeše je mogel ponarediti tudi sam »Kolben«, zato jim pač ne more verjeti.

Obsojal je »Kolbna«, ker je poslal na terene tolikšno število častnikov, saj ni bilo dovolj navadnih vojakov – borcev. »Kolben« je z druge strani računal, da bodo prav ti častniki na terenu s svojim delovanjem pridobili ljudi v odred. Menil je tudi, da morajo prav častniki prvi na teren, saj jih je država zato tudi šolala, da ji služijo v času vojne. Toda večina častnikov je na terenu bila neaktivna, samo so čakali, da dobijo vse gotovo.

Zaradi tako različnih stališč »Kolbna« in Prezlja, so prav nezadovoljniki in dezertjerji našli moralno oporo pri Prezlju in se tudi začeli zbirati okrog njega. Seveda je to škodilo gibanju, ker so le-ti mislili, da postopajo pravilno, pa so tako odvrčali tudi druge od delovanja.

Najbolj žalostno od vsega pa je bilo to, da je večina častnikov odšla na teren samo zato, da bi dobili odlikovanje in da bi bili povišani, ne pa da bi se borili. Smatrali so, da si zaslužijo povišanje samo zaradi tega, ker so odlšli na teren in ne delujejo proti bivši državi. Še hujši so bili v tem pogledu tisti, ki so ostali v Ljubljani.

Da bi jih nekako pridobil, Vam je »Kolben« zares poslal večje število predlogov za povišanje. Hvala bogu, da ste to zavrnilo, pa tako ni bilo potrebe, da bi še pošiljal predlogov za odlikovanja. Pozneje so isti tudi dezertirali. Bilo pa je zelo idealnih in požrtvovalnih častnikov.

Zaradi nenehnega klerikalnega podkopavanja in neaktivnosti, posebno višjih častnikov, je morala v odredu stalno nihala. Dokler je bil »Kolben« v odredu, je bilo vse v redu, ker si tedaj niso upali sejati razdor. Najpogosteje so sporočali, da je »Kolben« zamenjan, pa so tako povzročali samo paniko. Če pa ni bil v Ljubljani, je bilo vse narobe. Zaradi tega Vas je tudi prosil, da mu pošljete pomoč.

*Da bi nekako odred izoliral od stalnega razbijanja, je glavnino poslal na Dolenjsko, a manjši odred 30 četnikov pa proti Primorju – Primorski odred pod poveljstvom **Gotica** (napačno, Vojin Cotić, poročnik VKJ – opomba MFK), aktivnega poročnika. Ta odred, pol meseca kasneje pa tudi Gorenjski odred pod poveljstvom poročnika **Hebca** (napačno, Jože Hlebec, podporočnik VKJ, kasnje upravnik zaporov v Ljubljani, zamenjal ga je poročnik Milko Pirih – opomba MFK), niso mogli razbijati, ker v obeh ni bilo častnikov, temveč samo stari četniki. Bili so zlasti agilni v propagandi, pa vendar na terenu niso pridobili več ljudi. Zaradi njihove propagande so klerikalci pogosto napadali »Kolbna«, češ da jim kvarijo ljudi, da imajo zvezo s partizani in podobno. To so počenjali zaradi tega, ker jim podkupovanje ni uspevalo.*

*Ker so sokoli in Narodna legija obljubili poslati v odred več ljudi, je »Kolben« odločil, da se odred ustavi v Iški vasi pod Krimom. To je v neposredni bližini Ljubljane, pa so zelo preprosto in hitro poslali ljudi, orožje in hrano. Tu naj bi se jim pridružil tudi poročnik **Debarc** (verjetno Peter Debevc, rez. podporočnik, sokol, poveljnik vaške straže v Hotedršci, pozneje zaprli Italijani, omenja ga major Karlo Novak – opomba MFK)) s 15 možmi in še večjim številom pušk. To so bili belogardisti iz reona kapetana Vošnjarja, večinoma sokoli, ki so jih belogardisti stražili, ker so že nekajkrat poskušali zbežati. Dolenjski odred jih ni mogel počakati, pa so se kasneje pridružili Primorskemu odredu, vendar samo 7 mož z 9 puškami.*

Ker je bila glavnina na tem pohodu obremenjena, je »Kolben« ukazal, naj se izmikajo spopadom. Obenem je ukazal kapetanu Vošnjarju, da odred prepelje prek proge in mimo italijanskih straž. Vošnjar je Italijanom povedal, da vodi belogardiste, ker pa je bila noč, Italijani niso opazili šajkače. Vojakom je bilo to

razumljivo, gospodje častniki pa so pozneje to navajali kot razlog za dezertiranje. Vendar je na pohodu skoraj prišlo do spopada z belogardisti. Namreč belogardisti so iz nekega bunkerja, mimo katerega so šli četniki nameravali iste napasti. Kapetan Vošnjak je to opazil in skušal posredovati. Vendar ga niso ubogali, čeprav so bili njemu podrejeni. Tukaj je veljala samo avtoriteta stranke – klerikalne. Ko so belogardisti uvideli, da so četniki pripravljene tudi na spopad, so odnehali. »Kolben« je tudi sam prepovedal spopade z beogardisti samo iz razloga, da klerikalci ne bi protestirali. Prav klerikalci so tako vnesli sovraštvo med ljudi.

Nekaj dni po prihodu četniškega odreda v Iško vas, je neki belogardist zlonamerno pripeljal v vas dva italijanska častnika, ki sta hotela govoriti s poveljnikom. Major Borut je z njima govoril pol ure. Italijana sta verjetno prišla iz radovednosti, da vidita četnike. Ponudila sta Borutu orožje in hrano, vendar je Boru vse zavrnil – tudi cigareto, ki sta mu jo ponudila. Vojaki so se pri tem zabavali, častnike pa je ta obisk užalil in razočaral. Vendar niti eden od njih se ni potrudil, da bi jih nagnali ko sta Italijana čakal na majorja Boruta. »Kolben« je bil jezen, ker jih je straža sploh spustila in ni streljala. Ukazal je, da se to v prihodnje ne sme ponavljati. Italijana pa sta prišla še enkrat in z njima so kontaktirali častniki, ki so kasneje zaradi tega dezertirali. Iško vas so zatem Italijani požgali in v njej ni ostalo žive duše. Klerikalci so hitro našli kanale, po katerih so rovarili v odred.

Zaradi tega je »Kolben« ukazal, da odred takoj krene na Dolenjsko. Pred samim pohodom je dezertiralo 9 častnikov. S tem so klerikalci najbolj zadeli »Kolbna«. Ko je to zvedel, je hotel narediti samomor. Tudi Borutovo pismo »Kolbnu« je bilo grozljivo, saj je predlagal »Kolbnu« naj z zvestimi četniki zapusti Slovenijo in odide v Srbijo, ker si Slovenci ne zaslužijo, da bi se boril za njih! Zanimivo je, da tudi takrat ni vojakom padla morala, temveč samo častnikom. Vojaki so rekli, da je bolje, da odpade tisto, kar ne velja. »Kolbna« in Boruta so imeli radi, ostale častnike pa ne. Častniki so zahtevali od Boruta, naj pošlje v Ljubljano enega od njih, da bi zvedeli, zakaj so ostali dezertiral, saj se bojijo, da so na napačni strani. Ko se je ta častnik vrnil, je prinesel zelo slabe novice. V Ljubljani se je sestal z Glušičem, Ilovarjem in drugimi dezertirerji, ki so trdili, da je »Kolben« sumljiv in da so vsi tisti, ki so ostali v odred, na napačni strani. Ravno tedaj nismo imeli z Vami 8 dni radijsko zvezo, pa tudi iz Kaira so nam odgovorili, da nimajo zveze z Vami. To se je zgodilo dan potem, ko so omenjeni častniki dezertirali. Prisilili so celo radiotelegrafista, da je dezertiral, pa čeprav je bil do tedaj zelo zvest. Večina teh dezertirerjev je kmalu zatem prosila »Kolbna«, da jih sprejme nazaj v odred.

»Kolben« je prosil Vojni svet (pri Slovenski zavezi, v katerem so bili polkovnika **Vladimir Vauhnik** in Ivan Prezelj ter podpolkovnik **Ernest Peterlin** – opomba MFK). Klerikalci in Prezelj so obljubili, da bodo prišli naslednji dan, vendar jih ni bilo. Čeprav se je »Kolben« osmešil pred ljudmi, je na koncu vendarle vzpostavil v odredu čvrsto moralno stanje.

In kaj je v tem času delala naša propaganda? Dokler je bil »Benko« v zaporu je napisal »Kolbnu« pismo. »Benko« je bil naš šef za propagando. Ker je bil »Kolben« večinoma na terenu, je propagando prepustil »Benku«. Ta je začel sabotirati, ko je videl, da so klerikalci udarili po »Kolbnu«. Želel je sedeti na dveh stolih, pa četudi ga klerikalci niso sprejeli medse, se jim ni hotel zameriti. Vsi tolčejo po nas – klerikalci, OF, a mi smo tiho. »Kolben« je zato poklical »Benka« na zagovor. Ta se izgovarja, da nima tehničnih možnosti, ker ne tiska niti tisto, kar »Kolben« napiše, da je premao časa za tiskanje mesečnika. Zato ga je »Kolben« zamenjal in določil majorja Glušiča za propagandno delovanje. Vendar tudi ta ni naredil ničesar, temveč je delo sabotiral. Edino so nacionalistični časopisi nekaj napisali, vendar je to premalo. »Benku« sta bila dodeljena dva nacionalista in dva klerikalca, vendar niso hoteli sodelovati.

10. julija je bilo stanje najbolj kritično, potem se je umirilo. Po padcu fašizma se je Prezljevo stališče do Kolbna popolnoma spremenilo. Skupaj s klerikalci so ga sicer podpirali na vse načine, toda bilo je že prepozno.

Pišem vse od včeraj popoldan neprenehoma in celo noč vse do danes ob 13. Uri, pa prosim, da mi oprostite na stilu in napakah, katerih je verjetno veliko. Nisem imela časa, da bi prebrala, kaj vse sem napisala. Drugi del poročila Vam bom poslala po kurirju, seveda, če Vas zanima. Zdaj ne utegnem.

Naši stvari in Vam najbolj vdana

Mira.«

Drugo poročilo

Poročilo obveščevalnega organa z dne 29. junija 1944 Draži Mihailoviću o stanju četniških organizacij v Sloveniji, na Hrvaškem Primorju, v Gorskem Kotarju in Liki ter o sodelovanju z nemškim okupatorjem¹²

20. junija 1944

Zelo spoštovani gospod minister!

Zelo me je razveselilo Vaše cenjeno pismo in darilo, ki ste mi ga poslali. Hranim ga kot največjo svetinjo, kakor tudi za tisto iz Nove Varoši. Zelo sem Vam hvaležna tudi za fotografijo, žal mi je samo, da ste se pozabili podpisati. Vaše pismo mi je vtilo novih moči prav sedaj, ko so vsi udarili po meni. Naj Vas ta moja izjava ne preseneča, ker sem doživela številna razočaranja, boreč se za našo pošteno in pravično stvar.

Čeprav mi z vseh strani ovirajo delo, nisem klonila in odločno se borim na življenje in smrt, z upanjem, da bo resnica zmagala. Moram pa priznati, da imam kljub vsem napadom še vedno podporo, pa zato črpam moralno moč od teh poštenih in nesrečnih ljudi, ki mi čvrsto verjamejo in prav od mene tudi pričakuje pomoč. Zato sem prisegla, da ne bom popustila dokler diham. Moram jim pomagati, ker so to ljudje na katerih gradimo našo sveto stvar, in kateri so se za to žrtvovali.

Žal mi je, ker ne morem izpolniti Vaše želje glede sodelovanja z »Aerom«. Pred pričami mi je prepovedal vsako nadaljnje delo, pa čeprav sem ga opozorila na Vaše pismo. Preveč sva si različna, da bi lahko skupaj delala. Maksimalno sodeluje z Nemci, se jim klanja in se javno druži z njimi, prodaja jim naše ljudi, živi razkošno itd; meni se vse to gnusi. To sem mu tudi povedala in ga dolgo časa

¹² Vojaškozgodovinski inštitut v Beogradu, reg. števil. 3/4, škatla 150, original je napisan s črnilom, v latinici. Kopija je objavljena tudi v *Zborniku NOV*, del XIV, knjiga 2, str. 852–869. Poročilo je zanimivo in dragoceno zaradi tega, ker je napisano oktobra 1943 v Ljubljani, ko je major Novak predal poveljstvo nad slovenskimi četniki. Zanimivo ga je primerjati z zaupnim poročilom podpolkovnika Novaka, ki je nastalo tri leta pozneje, 1946 v Rimu.

prijateljsko opozarjala. Ko to ni pomagalo, sem mu zagrozila, da Vas bom o vsem obvestila. Zelo dobro ve, da vse, kar rečem, tudi naredim, zato je predal šifro telegrafistu **Vinku** (ing. Vinko Štembov - Vuko, radiotelegrafist – opomba MFK), mene pa hoče uničiti.

Res je, da je zelo premeten, vendar, žal, brez pravih idej. Lepo piše, njegovo delovanje pa je katastrofalno za našo stvar. Človek, ki je bil zaradi svojih interesov pripravljen očrniti Vaš ugled in Vas je celo klevetal, ne more iskreno delati za našo stvar. Smatram, da ste Vi osebno nedeljiva stvar z našo splošno idejo. To sem rekla tudi »Aeru«, ko je pred menoj in Žitnikom izjavil, da so partizanske laži o Vas resnične, da ste hoteli republiko in biti njen predsednik. To mu je napolnil v glavo Vaš štab, ki je sestavljen od zvišenih in neumnih generalštabovcev. Posebej mu je pri srcu gospod **Branko Ostojić** (verjetno Zaharija Ostojić, katerega se je držal nadimek »Čika Branko« – opomba MFK). Vse to je na Žitnika delovalo zelo porazno. Zato sem mu tudi rekla, da mu ne verjame, ker »Aero« laže, da bi tako sebe povzdignil. Žitnik mi je odgovor, da imam prav, ker se je tudi sam nekajkrat osebno prepričal, da zares laže. Zato je dobro, da ste spremenili svoje stališče proti njemu, ker bi drugače odšel v Švico, od koder bi rovaril proti Vam in naše splošne stvari. Vendar ni prepričan v svoj prav, zato izgleda na njega že vpliva Vaša lekcija. Brez druženja s sovražnikom vendar ne more. Opravičuje ga s tem, da Vi dovoljujete taktiziranje, vendar to, kar on dela, ni nobeno taktiziranje. Navajam nekaj primerov:

V noči med 19. in 20. majem (1943) je okrog 70 naših četnikov z 10 Nemci odšlo v vas Poljane nad Lovranom, katero so izropali in nato še požgali. Dva Nemca, ki sta požigala hiše in postavljala eksploziv, sta bila oblečena v četniške uniforme. Nekaj četnikov je nosilo eksploziv, medtem ko so drugi stražili okrog okrog vasi. Če v hiši ni bio mošega, so jo sežgali. Zgodilo se je več nepravilnih stvari, da so ljudi poslali v internacijo, pobili in podobno. Četnikom je bilo to delo odvratno, pa so vaščane reševali kolikor se je dalo in pomagali gasiti požare. Zgorelo je okrog 40 hiš, 16 pa so rešili. Pogasili so tudi neko gostilno, pa jim je gostilničarka dala za pijačo kolikor so hoteli. In popivali so vse do 15. ure, med njimi kapetana **Dušan Đaković** (Dušan Đaković, kapetana VKJ, namestnik vojvode Jevđevića – opomba MFK), **Jovan Vuletić** (?), vsi naredniki in podnaredniki, seveda skupaj z Nemci, medtem pa so jih ljude na pogoriščih hudo preklinjali.

Podoben primer se je zgodil 15 dni prej, ko sem se skrivala z „Aerom“. Prilagam pismo kapetana Đakovića o tem primeru. To se je zgodilo na Učki, kjer je zgorelo

še več hiš. Od 40 ovc so Nemci eno galantno dali tudi četnikom. Vse te in podobne akcije je vodil kapetan Đaković, seveda pod poveljstvom nemškega poročnika. O vsem odloča „Aero“, pa je prav gnusno gledati, kako se oba klanjati pred nemškimi častniki, pa tudi kaplarji. Đaković pa vse pozdravlja s fašistično dvignjeno roko, „Aero“ pa tako samo višje častniki, ostale pa z našim pozdravom.

Sploh se ne upošteva, da je narod v Istri in Primorju zelo naklonjen Jugoslaviji in si jo tudi želi. Ljudje ne morejo trpeti sodelovanja z okupatorjem. Zato takšno delovanje koristi samo komunistični propagandi, simpatije naroda bomo itak izgubili oz. smo jih že.

Prav tako se ne računa, da s takšnim delovanjem pada morala vojakov. Vojak je (v Liki) tudi sam doživel takšen teror okupatorja, pa je zato prepričan, da se s takšnim delom ne more doseči drugega, kot samo sovraštvo naroda, pa zato tudo to težko prenašajo. Prav tako je prepričan, da se na ta način škodi naši splošni stvari, za katero je vse žrtvoival in za katero je pripravljen tudi dati življenje. Videč, da trenutno nimajo nobenih možnosti, da bi se rešili iz krempljev v katere jih je pripeljalo skorumpirano in lahkomišleno vodstvo, so nameravali, da se prijavijo za delo v Nemčiji, nekateri tudi, da gredo v nemško vojsko, ne pa da to počenja pod nemško firmo, a ne našo, pa da se jih tretira kot ljudi. Nekatero je vlekla tudi želja za vračanje domov, nekatere pa tudi k ustašem. Evo kaj vse povzroča lahkomišleno delovanje vodstva.

Vrnila sem se v Opatijo prav v kritičnem trenutku. Ljudem sem prikazala škodljivost takšnega delovanja za našo stvar. Obljubila sem jim, da bom posvetila vse svoje sile, da preprečim takšno delovanje, in da jim bom pomagala. To je pomagalo in zdaj sem prepričana, da bodo raje zbežali v gozdove in med svojimi doma izbrali vodstvo, kakor pa da bi se predali Nemcem ali ustašem. Najbolj žalostno je to, da ti ljudje, ki drugače ne spoštujejo ženske, bi se raje pustili zavesti meni kot ženski, a ne slediti svojim starešinam.

Zaradi tega primera je pršlo do končne prekinitve odnosev med menoj in „Aerom“. Poskušala sem ga najprej na lep način opozoriti, da nas takšna dejavnost vodi naravnost v tretjo katastrofo. Kričal je na mene, da se ne smem mešati v politiko, ker se pač v njo ne razujem. Skupaj z Đakovićem sta me hotela prepričati, da ni res, da so Nemci nosili naše uniforme, medtem ko vsi vojaki trdijo nasprotno. Odgovorila sem jima, če mislita to skriti pred menoj, ne bosta mogla skriti pred narodom in komunistično propagando, ki je takoj izkoristila ta primer. Čeprav se

ne razumem v visoko politiko, sem poudarila, pa njuna politika ni v korist našega gibanja, ampak gre samo za (njune) osebne koristi.

Da Vas ne bi mogla obvestiti, mi je „Aero“ odvzel šifro in prepovedal vsako delo. Vendar me to ni oviralo, saj sem delala dalje, vendar sem delala pod težjimi pogoji. Poskušala sem poiskati pomoč za te ljudi od vojvode Đuića (Momčilo Đuić, četniški vojvoda v Liki – opomba MFK), a obvestiti tudi Vas. Do danes še nisem dobila Vaš odgovor, pa ne vem, če je kurir srečno prispel. „Aero“ Vas je obvestil, da mu je zbežalo več ljudi. To se je zgodilo takole: v Liko je poslal nekaj naših ljudi v spremstvu Nemcev, da jih zberejo novince in priženejo semkaj. V začetku mu je to uspevalo, ko pa so ljudje spoznali, da gre dejansko za najbolj umazano trgovino z ljudmi, jih več ne morejo priganjati semkaj, temveč so ostali v Lici in tam ustanovili ilegalni (četniški) odred. Zato Vam Đaković in „Aero“ javljata, da sta se jih odrekla, in da ne bosta z njimi kontaktirala.

*Poročal Vam je tudi, da je ustanovil postojanke v Postojni, Jurdani (vas poleg Matulji), Opatiji (Abaciji), Lovranu in na Učki. Dejansko so Nemci formirali te postojanske, ne pa „Aero“. Ustanovili so posadke za zaščito železniške proge. Odred v Postojni je štel 74 četnikov, sedaj je še iz Lovrana prišlo 30, iz Opatije pa 19 četnikov. Od prejšnjih 74 četnikov jih je bilo borbeno sposobnih samo kakih 30, vse ostalo so bili otroci od 14 let nadalje, pa tudi starci. Zdaj je ta odred ojačan, vendar je tako kot vsi ostali pod nemškim poveljstvom. V Postojni je nemški častnik češkega rodu, zato je v tem odredu stanje dobro. Dobili so lepe nove uniforme – v barvi kakor stare srbske, pa tudi hrano imajo dobro. Bojim se samo, da se jim bo stanje poslabšalo, ker so dobili specialiste iz Opatije za krajo prehrambenih artiklov. Med temi se posebno odlikuje **Jovan Vuletić** (?), pa tudi ostali niso nič boljši. Vse bi bilo lepo, če ne bil bil ta odred v nemških rokah in seveda brez vsake samostojnosti.*

Velika napaka je tudi to, da se to dogaja v Sloveniji, pred domobranci. Sedaj bo še težje privabiti domobrance v četnike, saj bodo imeli sedaj priliko, da se izgovarjajo na to, da so srbski četniki pod nemških poveljstvom. Razlika je ta, da Srb vedno ostane Srb, Slovenc pa postane tisto, kar je gospodar. Zelo dobro vem kako je nam škodovalo, ko so četniki sodelovali z Italijani. Bela garda se je vedno izgovarjala prav na to, podobno pa bodo sedaj počeli tudi domobranci, da bi tako lahko vodili svojo politiko. Vse pa bo škodilo samo Vam. V beli gardi so vedno zamišljali, da ima slovenska vojska 8.000 vojakov, ki bodo Beogradu dirigirali. Zato se niso

hoteli podrediti četnikom, to isto pa sedaj nameravaju domobranci. Seveda nam ne more biti na čast, da moramo pred Slovenci priznavati, da so Srbi v nemški službi.

S tem odredom v Postojni je bila storjena velika napaka, kar se bo pokazalo šele kasneje. Bil je preslab, da bi se obdržal v morju partizanov, seveda pa ni bilo niti pričakovati, da bi se mu pridružili Slovenci, saj se je v Gorici ni našlo več kot trije Slovenci, ki so se mu pridružili.

*Še večji škandal se je zgodil z odredom **Giordana** (?) v Matulji. Ta odred varuje progo pod nemškim poveljstvom (nemški poročnik in 5-6 vojakov). Seveda niso v službi naše stvari, ko potniki na vlaku kažjo s prstom kako četniki čuvajo Nemcem progo, partizani pa je rušijo. V tem odredu je 100 četnikov, ki so zelo ogorčeni zaradi svojega službovanja. Zato so nedavno za svojega poveljnika izbrali najboljšega vojaka in v roku 8–10 dneh nameravju zbežati v gozdove v smeri proti Liki. Dobro so oboroženi in opremljeni, pa bodo vzdržali vse napore. To je z ene strani dobro, z druge strani pa se bojim posledic za vse naše odrede. Če bodo zaradi tega zaprli sedanje vodstvo, ne bo nobene škode za našo stvar, vendar se bojim za svojo glavo, ker bo „Aero“ takoj pomislil, da je vse to moje maslo. Dejansko jaz nimam s tem nobene povezave, edino vem kaj se dogaja, ker mi ljudje vse zaupajo. Izdala jih ne bom in tudi ne bom preprečila njihov pobeg, ker bi s tem škodovala naši stvari, saj bodo v naspronem, zaradi hudih razmer, naši ljudje pristopili k Nemcem.*

Odred v Opatiji je likvidiran. 19 četnikov je odšlo v Postojno, 10 pa so poslali na nemško poveljstvo v Reko, kjer bodo služili gestapovcem. Z njimi bosta tudi „Aero“ in kapetan Đaković, imeli pa bodo celo radijsko postajo. Te dni se bosta preselila, ker niso uredili stanovanja. Tudi ti četniki ne bodo služili gestapovcem, saj nameravajo zbežati proti Liki, kjer bodo ustanovili odred. Upam, da bodo uspeli, saj sem videla mnogo pisem, ki so jih prejeli od svojih tovarišev in kateri jih kličejo k sebi, da bi se jim pridružili.

Odred v Lovranu šteje 80 četnikov, ki so tudi pod nemškim poveljstvom. Tudi ti si želijo vrniti samo v Liko, ker nimajo radi morje. Čuvajo cesto.

Tudi odred na Učki je likvidiran oz. vključen v tega med Matulji in Giordana.

Vsi naštetih četniški odredi so pod nemškim poveljstvom in brez medsobojnih povezav, razporejeni po Istri, da se narodu prikaže, kako so Srbi nemške sluge. Mesečno so

plačani takole: vojak 360 lir, podnarednik 450 lir, narednik 525 lir, podporočnik 3.000 lir, kapetan Đaković pa dobi 5.800 lir, seveda poleg vse ostale oskrbe, pa imajo zato tudi zvezano roke. Partizani, ki jih je tukaj zelo mnogo, samo čakajo priliko ko jih bodo uničili. In dejansko jih bodo uničili, če bo vse ostalo tako kot sedaj in se bodo Nemci umaknili. Posamezni odredi se ne morejo upreti partizanom, a odredi so razporejeni daleč vsaksebi, da bi se lahko hitro združili. To posebno skrbi četnike, nimajo pa radi niti morja niti krasa.

„Aero“ je naročil poročniku **Periću** (?), ki je pretekli mesec odšel v Rim, naj sporoči ameriški in britanski ambasadi, da se tukaj pripravljamo na invazijo. Naša je sreča, da so zapadnjaki zelo počasni in se ne ozirajo na druge, ker smo mi v tem slučaju obsojeni na popolni zlom.

Lika:

V Brlogu je četniško poveljstvo, ki ga sicer Nemci podpirajo, vendar je samostojno in tako tudi ukrepa. Enkrat, ko niso hoteli pozdraviti **Mesića**(?), ustaškega poveljnika, so se zaradi strahu pred nemško reakcijo, raje umaknili v gozdove. Zatem so jih Nemci prosili, naj se vrnejo in jim bodo pustili svobodno delovanje. To četniško poveljstvo vodi bivši poveljnik partizanske brigade, ki je pobil vse politične komisarje in se s celotnim moštvom pridružil četnikom. Poveljstvo v Brlogu šteje 150 mož, v gozdovih pa je nekaj četniških odredov, ki po pripovedovanju kurirjev, štejejo skupaj okrog 600 mož. Zaradi pomanjkanja hrane se ljudje menjavajo: lačni prihajajo v poveljstvo, siti in spočiti pa odhajajo na teren. Ta četniški odred napada vse, zato ga hoče „Aero“ zdaj pridobiti zase in mu pošilja 600.000 kun, kar je okrog 60.000 lir, nekaj oblačili in cigarete, med tem pa za druge, ki nimajo nobene opore, sploh ne skrbi.

V Plaškem, iznad Blata, deluje četniški odred 150 mož, v Gojmirju jih je 50, po gozdovih pa je še več manjših odredov in skupin, ki bi jih bilo potrebno organizirati in zbrati.

Okrog Korenice se nahajajo Đujićevi odredi. Po izjavah kurirjev, kakor tudi po pismnih, ki jih tukaj dobivajo četniki, je v vsakem gozdu nekaj odredov, ki so razdeljeni na desetine in se držijo svojih vasi. Ker so ti četniki doslej imeli voditelji, ki so jih varali in tudi razočarali, ne zaupajo večjim skupinam, ker se boje, da jim bodo vsilili svoje poveljnike. Razmišljajo pa tako: če jih je malo, lahko vedno hitreje zbežijo in delujejo kot gverilski odredi.

V Josipdol je „Aero“ poslal 11 mož, menda z nalogo, da tam oblikujejo četniško poveljstvo. Dejansko je šlo za sodelavce nemške tajne policije, a od ostalih četnikov so Nemci formirali delovni bataljon, ki šteje okrog 40 mož, medtem ko so se ostali vrnili na svoje domove, ko so videli kaj se je dejansko zgodilo.

Večje število četnikov je sedaj po italijanski kapitulaciji med partizani, posebno tisti, ki so bili zajeti ali pa se nimajo kam umakniti. V partizanih pa prihaja do razkola med Srbi in Hrvati, ker so na Kordunu postrelili nekaj Srbov. Vsi ti Srbi bi se takoj priključili četnikom, če bi obstajala poštena organizacija.

Podatke iz Like in Gorskega Kotarja sem dobila od kurirjev in iz pisem, pa menim, da so približno točni.

Mnenja sem, da bi bilo potrebno najprej ukrepati okrog naše organizacije v Liki in zbrati vse ljudi. Zaradi nezaupanja ljudi bi zares potrebovali pošteno vodstvo, pa tudi pravo poveljstvo, ki bi vodilo te odrede. Tako bi hitro zbrali nekaj tisoč ljudi. To je mišljenje tukajšnjih ljudi, ki so zelo nezadovoljni, ker zapravljajo dragoceni čas v nemški službi, medtem ko naša stvar propada. Pri tem je potrebno imeti v vidu, da naš narod tam smatra, da je sodelovanje z okupatorjem nujno zlo in to ga tudi odbija od naše organizacije, medtem ko mi tukaj prav to obsojamo, ker s takšnim odnosom izgubljam vse, pa tudi tukajšnji ljudje bodo nepotrebne žrtve. V Liki se sodelovanje z okupatorjem odvija na povsem drugi osnovi – tam mora okupator popuščati, ker bi drugače ljudje odšli v gozdove, a poveljniki so navadne nemške sluge, ki nimajo kam zbežati. Tudi teren jim je nepoznan – nimajo prilike, da ga spoznajo, saj morajo za Nemce stražiti ceste, proge in druge objekte.

Tukajšnjemu vodstvu smrdi življenje v Liki, posebno še v ilegali, ki pač ne pozna hotele, kopališča, frajlice, avtomobile itd. V krvi imajo prijateljevanje z okupatorjem, „Aero“ pa nam dokazuje, kako vodijo visoko politiko in kakšne vse velike žrtve prispevajo – dejansko pa niso nič drugega kot ponižne nemški sluge. To pa tako ne gre! Preveč je narod prelil krvi zaradi teh t. i. „ljudskih rešiteljev“. Potrebno je že enkrat začeti z resnim in poštenim delom, da nas ne bo doletela katastrofa. Sodelovanje z okupatorjem bi bilo potrebno postaviti na povsem drugo osnovo, pa tudi ne bi smela biti vidna. Vsaj tukaj ne!

Dolgo sem opazovala prilike in izglede za našo stvar tukaj in v Liki ter prišla do zaključka, da je edina rešitev, če se organiziramo in zberemo ljudi v Liki, od tukaj pa vse četnike iztrgamo iz nemških rok. Medtem ko bi se v Liki lahko zbralo nekaj

tisoč ljudi, bi tukaj malo pozabili na sedanje delovanje. Zaradi važnosti Istre in Primorja, bi potem morali tja pa tudi v Slovenijo premestiti nekaj močnih četniških odredov, ali pa samo ilegalce, ki bi se tukaj bojevali in tako na terenu počistili s partizani. Samo na ta način bi nam uspelo zadržati Istro, Primorje, pa tudi Slovenijo, saj od samih Slovencev ne moremo pričakovati prav nič! Z druge strani, ko bi ljudje vedeli, da je njihov teren v Liki zaščiten od vsakršnega nasilja, bi z voljo prišli sem, saj bi bili tukaj tudi koristni. S sedanjim prisilnim delom za Nemce ne moremo nikamor priti. Na omenjeni način se nam tudi nudi edina rešitev v slučaju invazije zaveznikov na Balkan, ko bi tudi Vi lahko prišli s svojimi enotami in zavzeli te kraje. Toda, kaj bo, če se bo invazija začela s severa? Zaman je metanja peska v oči, da ni mnogo partizanov, če pa jih kar mrgoli. (Nekdo je zraven s plavim svinčnikom v čirilici napisal: „Strinja se s „Kolbenovim“ pesimizmom“ – opomba MFK),

Iz teh krajev so Vas vedno lažno obveščali, zato je tudi prišlo do te katastrofe. In to samo zato, da gospodje lahko brezskrbno in nemoralno živijo, medtem ko so borci umirali za prazen nič. Lani je bil »Kolben« tukaj in v Cerknici okrog deset dni in ga je tisto, kar je v kratkem času videl, grozno razočaralo. Rekel mi je: »Ubogi Čičo, ni poštenih ljudi, vse bo tam propadlo, ker mu lažejo. Ne moreš sedeti v letovišču in delati ilegalno!« Srce ga je bolelo, ko je videl veliko število dobrih borcev in lahkomiselno vodstvo. Mislila sem, da »Kolben« pretirava in ko danes opazujem stanje, se vedno spomnim njegovih besed. Zato Vam posredujem resnično poročilo o stanju, čeprav vem, da Vas bom s tem prizadela. No, prepričana sem, da bomo le tako preprečili katastrofo v katero drvimo, če boste Vi točno obveščeni. Vprašanje je zdaj samo, če imamo še dovolj časa.

Prosim Vas, pošljite semkaj poštenega človeka, ki bo zares iskreno delal za narodne koristi, a ne da mu ljudje samo služijo za svoje početje, da skrije svoje lopovščine in nepoštene cilje. Zahtevajte tudi, da Vas točno obveščajo o vsem, kar se tukaj dogaja, pa se boste prepričali, da ne pretiram. Zastonj je graditi iluzije na podlagi »Aerovih« poročil. Nisem pesimistka, temveč gledam na stvari kakršne so dejansko.

Evo Vam še enega od dokazov, da ima prav: »Aero« Vas je že marca letos obvestil, da je v Primorskem odredu 150 četnikov, sam pa bo tja poslal še 50 svojih. Zdi se mi, da sem v depeši izpustila število Slovencev, ker Vam nisem hotela posredovati nepreverjenih podatkov, saj imam o četnikovanju Slovencev slabe izkušnje. Verjetno

sem številko 50 zapisala, ker sem tukaj videla toliko ljudi, nisem pa vedela, da gre za nemške sluge in da »Aero« ne sme z njimi razpolagati.

*V drugi polovici marca je »Aero« zares poslal 12 četnikov, v manjših skupinah, pod izgovorn, da bodo tam delali za Nemce. Zdaj sem zvedela, da so ti ljudje dejansko zaposleni v nemški tajni policiji, ker drugače menda ni šlo. Ti četniki so potem v Gorici sedeli 15 dni in čakali, da se jim pridružijo Slovenci, ali pa da jim dajo vsaj vodiča. Terena ne poznajo niti jezika. Pa nobenega gozda nikjer. Vsaki dan so nadlegovali tamkašnji slovenaki odbor, pa nič. Nazadnje je moral »Kolben« ukazati staremu četniškemu podporočniku **Gorazdu** (?), da je zapustil dolžnost v Trstu in odvedel četnike na teren. Toda tudi Gorazd ne pozna terena – zna pa seveda vsaj jezik. Najprej so poskušali po vaseh poiskati ljudi za katere jim je slovenski ljudski odbor sporočil, da se jim bodo priključili. Toda ti so se tako poskrili, da jih sam Bog ne bi našel. Tisti, ki so pa bili v Gorici, so raje šli v nemško delovno organizacijo Todt. Zahtevali so, da najprej pride 500 Srbov, pa se jim bodo šele takrat pridružili. Za vsakega Slovenca je potrebno, da ga čuvajo trije Srbi – samo oni so dragoceni. Srbi pa so itak že v dreku!*

Ta odred, vsega 13 četnikov, je brezkoristno taval po terenu, skoraj bi lahko vsi padli. Napadlo jih je več kot 100 partizanov – eden naših je padel, ostali pa so komaj izvlekli živi glave. Prišli so celo sem protestirat, zahtevajoč, da se jim od tukaj nudi pomoč, ker od Slovencev ne morejo ničesar pričakovati, ali pa se bodo vrnili v Liko. »Aero« jih je nadrl, da so slabiči in da lažejo o številu partizanov, pa jim je vseeno ponudil pomoč. Zato so se ljudje vrnili, vendar brezvoljno in razočarani zaradi žalitve in neverjetnih postopkov. Stara pesem se ponavlja: obljube z vseh strani, četnikov pa od nikoder! Koncem meseca jim je »Aero« končno poslal 15 četnikov od tukaj, pa tudi ti so poslani na nepošteni način in na silo. Tukaj jim je »Aero« pripovedoval, da je v Gorici v odredu okrog 70–80 četnikov, če jim tam ne bo ugajalo, se lahko vrnejo nazaj. To jim je povedal tudi kapertan Đaković. Posledice laganja so kmalu prišle na dan: vseh 15 četnikov se je po osmih-desetih dnevih vrnilo nazaj v Liko, povsem razočaranih. Prilagam izjave Ličanov, a ostali so iz Lovrana, zato manjkajo njihovi podpisi. In da bo razočaranje in ogorčenje še večje, so jih tukaj po povratku preklinjali kot pse. Ljudje so se čudili, saj so jim rekli, da se lahko vrnejo, če se jim tam ne bo dopadlo. Zato so sklenili: »Oni so želeli, da se vrnemo, ker so nas tudi tukaj potrebovali, a Čiči in Slovencem so hoteli samo pokazati, da izvršujejo ukaze in zato so nam rekli, da se vrnemo. Sedaj pa mečejo vso krivdo na naša pleča, da sebe operejo«.

*Tako se je nezadovoljstvo ponovno povečalo, kar ni dobro. Na terenu je ostalo 20 četnikov, ki so imeli hud spopad s partizani, pa je eden od naših padel. Vsi bodo izginili, saj jih je premalo v tem morju partizanov. Gozdov ni, da bi se lahko skrili in vodili gverilski boj. Ubogi major **Vujošević** (?) krvavi znoj poti, da bi na teren spravil samo polovico četnika, vendar ne gre pa ne gre- »Kolben« je zato pravilno rekel: »Slovenci bi vsi hoteli biti junaki, ali jim manjka junaško srce, ki je potrebno za teren, zato hočejo to doseči z »duhovnim delom«. In prav ti »duhovni« borci so mu kmalu presedli, a bila jih je večina.*

*Takšno je stanje na Primorskem, kjer ni bilo prisilne mobilizacije domobrancev in kjer so izgledi bili najboljši. Kakšno le mora biti stanje na Dolenjskem, kjer so vse kar ni odšlo v partizane, prisilno mobilizirali v domobrance. Menda se je celo predal **Marnov** partizanski odred, a komu se je predal, če pa ni bilo četnikov?(Janez Marn, poveljnik partizanskega bataljona, ki je sredi 1942 s celim bataljonom prešel na četniško stran – opomba MFK), Spomnim se namreč, da so bili že lani pregovori, da bi ta odred pristopil na stran četnikov. »Kolben« se ni mogel odločiti, da bi sprejel 100 ali 150 partizanov na enako število četnikov, ker bi mu lahko uničili še to, kar že ima.*

Večina pravih in idealnih borcev za našo stvar je padla. Zaradi prisilne mobilizacije je v domobrance, kjer je trenutno, po prepričanju mnogih, okrog 30 % partizanov, 60 % klerikalcev, verjetno pa tudi 10 % jugoslovansko orientiranih pripadnikov. Zastonj »Aero« govori, da se je potrebno infiltrirati med domobrance. Pokazalo se je, da je to nemogoče med klerikalce pri beli gardi, ker oni imajo svoje posebne cilje. Z Vašo firmo bi se rad poslužil, da bi ga sprejeli. Enako velja za tisti del partizanov, ki bodo prevagali, če ne pridejo Srbi. Zaradi tega, pa tudi radi Slovencev, je nujno potrebno zbrati četnike v Liki in večjo skupino poslati sem v Slovenijo. Samo tako bodo Slovenci postali korajžni, da se pridružijo četnikom, enako tudi določen odstotek domobrancev, pa bi se tako Slovenija ločili od partizanov. Razmere so v tem pogledu dobre, ker domobranci ne sedijo v svojih vaseh in mirno obdeluje svojo zemljo, kar je slučaj z belo gardo, temveč so izven svojih krajev. Zato bi jim bilo bolje, da so v ilegali, ne pa pod nemških poveljstvom. Po pripovedovanju naših tukaj, ljudje raje gredo k domobrancem, ker so bolj komotni, pa tudi plačo prejemaajo. Res je tako, saj nimajo niti ideje niti borbenega duha!

Za Slovenijo se samo toliko zanimam, kar se tiče izgledov za uspeh naše splošne stvari. Drugače sem dvignila roke od nje in se sploh ne mešam v njihove stvari, ker vem, da bi me potopili v žlici vode zaradi moje »velikosrbske politike«. Kolikor sem imela vpogled na tukajšnje delovanje, moram priznati, da sem v vsakem pogledu zelo razočarana. Navajena na »Kolbnovo« pošteno delovanje, si nisem niti mogla zamisliti, da se prav sedaj dogajajo takšne stvari, ko bi morali delovati še bolj nesebično in pošteno, da se reši tisto, kar se rešiti še da.

Vojaka se smtra kot navaden gnoj, ki je potreben gospodi karieristom, da lahko uspevajo. Toda tudi gnoj potrebuje pozornost, medtem ko vojaki nimaju niti tega. Gospodom bi verjetno padle krone z glave, če bi z vojakom spregovorili prijazno besedo in ga tretirale kot človeka. Posebno se v tem pogledu odlikuje kapetan Đaković, ki piše ljubezenske pesmice in podobne neumnosti, namesto da deluje s polno paro, pa se na vojake sploh ne ozira. Prilagam njegove pesmice, pa tudi pismo, ki ga je poslal telegrafistu Vinku. To je žalostni dokaz koliko pozna svoje ljudi in skrbi za njih, zaradi čega bi dva stara borca skoraj plačala z glavo. Namreč, partizani so v gostilni ranili Nemca, kjer sta bila tudi dva četnika. Gostilničarka, komunistka, je obtožila oba četnika. Ko so prišli Nemci v vojašnico po ta dva četnika, se kapetan Đaković sploh niti z eno besedico ni zavzel za njih, temveč jih je celo obsodil in predal Nemcem. K sreči, Nemci so bili toliko pravični, da so oba četnika soočili z ranjenim Nemcem, ki jih je s svojo izjavo rešil gotove smrti.

Vojak je ubil sovojaka na straži nemške avtogaraže in krivo pričal, da je menda zaspal. »Aero« in Đaković sta to odobraval in Nemcem povedali, ko so leti nameravali začeti preizkavo, da je pač takšen naš vojni zakon. Za vsakega Nemca je škoda, čeprav jih je mnogo več, a našega človeka je mogoče celo ubiti, ker ne služi dobro Nemcem, ki so itak pobili preveč naših ljudi. Ko sem zaradi tega protestirala, je »Aero« povedal, da sem sentimentalna neumnica in da puntam ljudi, medtem ko je v ljudeh kuhalo zaradi ogorčenja, ko so spoznali kako malo jih cenijo. Mislijo takole: »Kmet je neumen in slep!« Jaz pa mislim, da je naš kmet bolj bister od njih in hitro opazi vsako malenkost, pa samo trpi in to težko prenaša. Na boricah se ne samo varčuje, temveč jim celo kradejo od bednega obroka, da bi ga prodajali, ali pa gostili razne prostitutke, ki so stalno v vojašnici. Celo gospod vojvoda je ukazal skladiščniku, naj napolni z vojaškimi obroki nahrbtnik eni od prostitutk. Toda vojaki so pravočasno zaplenili ta nahrbtnik in razdelili obroke med seboj, namesto, da jih odnese prostitutka. In sedaj »Aero« stresa jezo nad menoj, medtem ko se vojakom ne upa niti pisniti. To počenjajo vsi od podnaredniak naprej.

Dolgo časa sem napačno verjela, da je »Aero« pošten in sem ga opozarjala na vse te stvari. On se izdiral nad menoj, češ da ne smem takšne stvari opazovati in se z vojaki pogovarjati. Govoril je, da jih puntam, in da mu moram imenovati vojaka, ki mi je kaj povedal, ker ga bo kaznoval, tudi ustrelil. Odgovorila sem mu, da bi potem moral postreliti vse vojaka, zato naj raje prepreči takšne stvari, ki samo povzročajo nezadovoljstvo. »Aero« pravi: »Vojak ne sme misliti!« On dobro ve, da vsi kradejo, pa bi zato vse od podnaredniak moral zamenjati. Tega pa on ne bo storil, ker jih potrebuje. Vojak je po njegovom sredstvo za izkoriščanje in zato mora vse to prenesti. S tem pa je izgubil vojake!

Vojaki ne marajo videti (slabih) žensk v vojašnici, ker so jih prav one uničile. Morali bi vedeti, da naš kmet ni emancipiran, pa tudi resni ljudje so moralno prizadeti, ko vidijo kaj gospoda vse dela. Tudi sam »Aero« ni izjema od ostalih. Ni mu mar, kaj si vojaki mislijo, ko ga vidijo, kako v vojašnici in pred njimi ljubaka z raznimi smrklyami. Pa toliko sem mu govorila, da naj tega ne počne v vojašnici in pred vojaki, naj si vzame kakšno sobo v ta namen. Toda, vse zastonj! Razen tega, vse te ženske so politično problematične in večkrat so obstajali dokazi, da so celo špijonke. A pri »Aeru«, ki vse izbrblja, posebno pred ženskami, da bi jim imponiral, ni težko špijonirati. Prostitucija in delo vendar ne gredo skupaj! A toliko sem mu zastonj govorila, naj loči eno od drugega!

Razen tega, vojaki s težkim srcem gledajo, kako se razmetava denar na razne podležje, ki ga bodo morali oni vračati s krvavim znojem, medtem ko njihove družine naravnost crkavajo od gladi. Samo taksi, ki pripelje in odpelje takšno »damo« stane 1.000 lir, da ne računam ostalo. Vse to vojaki hitro izračunajo. Medtem pa se je »Aero« danes čudil, ko so trije vojaki protestirali, ker je vsem trem dal samo 100 lir za kosilo v Reki, ko so šli tam, da pripravijo neko stanovanje, saj to ni bilo dovolj. Velikodušno jim je dal še 100 lir, čeprav dobro ve, da slabo kosilo po osebi stane 100 lir ...

V Liko je »Aero« za podpore in oprave poslal »veliko« denarja, največ 3.000.000 kun, kar je okrog 300.000 lir, a koliko tisočakov so tukaj zapravili na račun Like. Počil bo od debelosti zaradi gosposkega uživanja na račun teh siromakov! Sedaj tudi kapetan Đaković potrebuje avto za vsak svoj korak. »Aero« smatra, da ni gospod, če ne gre v najboljši lokal, kjer Italijanom deli velike napitnine. Skakanje natarjev okrog njega ga dela gospoda! Seveda pri tem ne pomisli, da to ni njegov denar, temveč od siromakov, ki naravnost crkujejo od gladi! Napram meni je bil

zelo galanten in mi je dajal kolikor sem pač zahtevala, pa čeprav sem protestirala zaradi takšnega razmetavanja. On pravi, da je to zaradi reprezentacije. Žalostna reprezentacija! Končno, kaj lahko on, pa tudi naša država sedaj pokažeta – samo to propadanje naroda in njegovo bedo! Ko sem delala s »Kolbnom«, nisem bila navajena na takšne stvari. Ni bil stiskač za kakršnega so ga nekateri imeli, saj je njegov vojak imel vse, kar mu je bilo potrebno, gospodskega življenja in reprezentacije pa ni priznaval niti poznal.

»Aero« nima niti trohice sočutja za svojega bližnjega, misli samo na sebe, ker je samo on človek. Rezultat mojih opozoril je bil ta, da se je na 50 metrov daleč naokrog slišalo ko se je drl na mene, češ da je vame izgubil zaupanje. Večkrat se je zgodilo, da smo takšne pogovore vodili tudi v kakšnem javnem lokalu, kjer je bil prisoten tudi kakšen vojak, ki je vse to slišal. Tako sem nehote pridobila simpatije vojakov, pa čeprav so na začetku mislili, da sem nekakšen krvoses, in me bodo zvezali in vrgli v morje. V začetku so se tudi puntali, ker so morali stražarčiti pri neki babi, meni. Ko so se prepričali, da se dejansko borim za njihove interese in da ne spadam v to bando, jim je vsekakor ugajalo, da se vsaj nekdo zavzema za njih. Najmanj pa so to pričakovali od neke ženske.

Pogovarjala pa sem se z našimi vojaki, ker me zanimala njihova morala in pogledi na našo skupno stvar posebej še o prilikah razvoja četništva v Liki in njihovga propadanj. Njim se je seveda dopadlo, da se nekdo zanima za njih. Tako sem pridobila njihovo zaupanje, da so mi pripovedovali tudi za tukajšnje probleme, pa sem smatrala, da moram o tem obvestiti še »Aera«, misleč, da on tega ne opaža. Trudila sem se pri vojakih utrditi zaupanje v vodstvo, posebno v »Aera«, katerega niso dobro poznali. Zato sem vso krivdo valila na Nemce. Vendar pa vojakov nisem mogla prepričati, da so krivi Nemci, ker so jih pač njihove starešine okradale in, njih siromake, zavajali z raznimi prostitutkami. In končno, ali so Nemci krivi, da so jih lastni ljudje prodali? Kmet pač ni neumen!

In prišlo je tako daleč, da ima »Aero« nepoštene starešine, jaz pa vojake – in udari po meni! Vse sem opozarjala, da bo do tega prišlo, vendar niso vodili o tem računali. In prišlo je cxelo tako daleč, da vojaki tega nočejo več trpeti in nameravajo vreči bombo na »Aera« in kapetana Đakovića. Zadržuje jih samo še to, da ne bi ravno jaz nosila posledice, saj jih cena njihovih življenj nikakor ne zadržuje več. Stalno jih prosim, da pomislijo tudi na mene in da ne delajo nobenih neumnosti, ki bi naredila slab vtis na Nemce in našo stvar. Pravijo, da jih Nemci ne zanimajo, mislijo pa, da bi naši stvari koristili, ker bi z nekaj žrtvami rešili mnoge.

V vojakih se nekaj hudo kuha in bojim se, da bodo res naredili kaj nepremišljenega. Zato je neobhodno takoj nekaj ukreniti, ker to stanje ne bo moglo dolgo trajati. Vodje so norci in nič ne vidijo, pa mislijo to nezadovoljstvo zatreti s terorjem, kar bo še povečalo odpor.

Prav tako bi morali bolj skrbeti za družine padlih borcev. Vendar za njih sedaj nihče ne skrbi, prej pa je »Kolben« o tem zelo skrbel. Pred svojim odhodom je »Kolben« poslal v Gorico nekaj častnikov, eden od njih pa je imel družino s troje otrok. Ker sem jaz vodila te stvari, mi je »Kolben« naročil, da se tej družini daje redna mesečna podpora. Seveda smo jim denar pošiljali. Ko pa je bil »Kolben« razrešen, sem komaj od »Aera« izsilila dovoljenje za nadaljevanje te podpore, vendar je on določil samo 500 lir, medtem ko sem jim jaz pošiljala 1.000 lir. Zatem sem majorja Vujoševića, v prisotnosti »Aera« zaprosila, da prevzame ta izplačila, ker je mož pri njem na službi, pa mi je odgovoril: »Mi več ne dajemo podpore, to je ukinjeno!«, kar me je seveda zelo presenetilo. Toda pozneje, ko sem zvedela, da nimajo nobenega Slovenca – četnika na terenu, mi je tudi bilo razumljivo, zakaj je ta podpora ukinjena. »Aero« je takoj planil name, da temu človeku ni potrebna nobena podpora, da samo jamra, čeprav meni ni rekel besedice, da je pretekli mesec dobil celo 1.000 lir namesto 500. Seveda sem ugovarjala, da nima prav, da borci morajo nekako preživljati svoje družine, posebno še, če so potrebni, saj so mu ustaše vse uničili, zdaj pa družina živi od miloščine tujih ljudi. Torej, za borca je dovolj 500 lir, da lahko preživi družino štirih članov, samemu »Aeri« pa ni dovolj niti 500 lir za kosilo. Če pa še vemo, da v Gorskem Kotarju slabše kosilo stane 1.000 kun, kaj lahko stori ta žena – da zadavi svoje otroke, da ne bi gledala kako propadajo zaradi lakote. Voditelji morajo biti vendarle tudi socialno naravnani!

*Na ljudeh se varčuje. Ko pa je kurir iz Rima do Trsta porabil 7- do 8.000 lir samo za potne stroške, da je odnesel neki »Aerovi« dami orhideje in ljubezensko pismo, je to opravičljivo. Prav ta kurir, poročnik **Boro Perić** (?), je bil zelo razočaran ko je zvedel za kaj je šlo. Je velik idealist, a »Aero« mu je menda rekel, da dotična dama dela za našo stvar – da je bilo pismo zelo važno, pa je zato Boro tudi žrtvoval svoje življenje, saj je na njegov vlak bilo izvršeno nekaj napadov iz zraka. In seveda, ko je zdaj bival v Trstu in tudi ugotovil prave odnose med »Aerom« in to damo, je bil razočaran nad vsem.*

*Avtomobil, ki ga je »Kolben« januarja kupil v Trstu, da bi ga uporabljali kurirji, za 120.000 lir, ga je zdaj »Aero« hotel prodati za 80.000 lir gospodu **Tomazisu** (?), Italijanu, da mu je svojo lepo ženko pripeljal iz Trsta v posteljo, v Opatijo.*

Avtomobil je na »Aerovo« ime, ker tako dovoljuje Nemci. Bala sem se, da ga bo prodal za tako nizko ceno, pa sem mu celo zagrozila, da bom Vas obvestila o celi stvari. Seveda je avtomobil sedaj še več vreden od nabavne cene, ker le-te stalno naraščajo. Sicer ne vem, kako stojijo zdaj te stvar, ker mi je »Aero« pozneje obljubil, da ga ne bo prodal, je pa zato hotel mene odstraniti iz Trsta. To je bilo ravno takrat, ko sem za Vas pisala prejšnje poročilo in nisem hotela oditi, dokler ga ne dokončam. Tukaj več nisem bila potrebna, ker je telegrafist imel šifro. In ravno zaradi te šifre sem morala stalno potovati z njim, da sem takoj šifrirala telegrame, katere so mu prinašali kurirji. Zato me je čudilo, posebno še, ko je videl, da pišem neprekinjeno dan in noč. Jaz seveda nisem odšla, on pa je pisal v telegramu, da se potepam po Trstu in da nočem več delati, pa me je zato s prvim v mesecu tudi odpustil. Jaz o tem seveda nisem nič vedela in delala sem celo noč – očesa nisem zaprla, samo, da bi naslednji dan lahko odpotovala »Aero« mi je namreč sporočil po kurirju, da me čaka avtomobil, a po tem kurirju je tudi poslal ukaz o mojem odpuščanju iz službe. Zato sem bila presenečena, ko sem videla začudene obraze, ko sem odhajala. Prilagam poročilo vojaka – kurirja, ki je nosil ta telegram.

V tem času se je tudi zgodilo, da so tisti padalci iz Trsta izginili (Ameriški letalci – opomba MFK). Torej, tudi to ni bilo po godu »Aeru«, da zvem, saj sem ga stalno opozarjala na iste, predvsem pa, da se ne bi sprehajali naokrog, ker je tam preveč partizanov. Ni me poslušal in zgodilo se je to, kar sem predvidevala.

*Ko so ulovili te padalce (podporočnik **Nikica Kosanović** in **Marjan Parlič - Gorazd**), so jih nameravali takoj postreliti, ker so delali za partizane. **Žarko Korač** (?) pa tega ni dovolil in jih je privedel k »Aeru«. Bil je celo tako pažljiv, da jih je pustil v Matulji, sam pa je odšel k »Aeru«. Ta je ukazal naj jih privede v vojašnico in se jezil na Nikico in Gorazda, da sta idiota, ker sta jih hotela postreliti. Tu jih je zadrževal tri dni, o čemer ste bili obveščeni. Prvi dan so bili zaprti v neki sobi, pozneje pa so se svobodno sprehajali naokrog. »Aero« se je meni opravičeval, da so to gospodje, ameriški državljani, pa jih zato ne sme držati zaprte. Vsi vojaki so vedeli za njih, čeprav je šlo za »strogo tajno« zadevo, kakor je pač vse, kar »Aero« počenja.*

Partizani so zatem obtožili četnike, da vzdržujejo radijsko zvezo z Američani. Zato so Nemci takoj napadli posadko te postaje in jih prisilili na umik. Vendar so jih Nemci zajeli in zahtevali, da jim izročijo postajo ali pa vse postrelijo. Zato so raje žrtovali postajo, ki je itak bolj partizanska, kakor pa žrtovati dvanajst življenj.

Padalci so bili še tukaj, ko je »Aero« zvedel za to novico, pa je skoraj pobesnel ob pomisli kaj mu boste Vi povedali, posebno še, zakaj se ljudje niso žrtvovali za to radijsko postajo. Ponovno ga je skrbela samo njegova kariera!

*Vi ste prav v tistem času molčali in »Aero« je že upal, da boste kaj ukazali okrog padalcev in kako Vas bo ucenjeval. Pričakovanje je seveda propadlo in Vi ste poslali ukaz šele takrat, ko je k Vam prišel **Jovan Vuletić** (?) – isti lopov kot »Aero«, ki ve lepo govoriti, dela pa povsem drugače. Zaradi tega sem ga v začetku smatrala za najbolj poštenega človeka, zaradi njegovega delovanja pa sem se prepričala v nasprotnem.*

»Aero« je bil zelo nestrpen kaj bodo rekli Nemci, če bodo zvedeli, da so padalci v vojašnici. Padalcem se je moral na veliko lagati, tako so vsaj pozneje trdili. Tudi za radijsko postajo mi ni upal povedali, da jo imajo Nemci, temveč mi je lagal zdaj eno, jutri drugo.

*Bal se je še dalje tukaj zadrževati padalce, zato jih je predal poveljniku Slovenije, majorju Vujoševiću. Vujošević jih je pustil nekaj dni v Trstu, potem so jih odvedli v Ljubljano in drugi dan ponovno v Trst, od koder je eden od njih prišel semkaj. Ne vem kako so padalci v Trstu dobili zvezo z našim telegrafistom **Ivom Briceljem** (Ivan Bricelj, študent tehnike iz Ljubljane, četniški prostovoljec, nazadnje kapetn JVVd – opomba MFK), ki pa je nezanesljiv. Njegov oče je veliki partizan in mu je zato tudi prepovedal delati za nas, kar je povedal tudi »Aero«. Oče mu je sicer že prej prepovedal, da nam pomaga, vendar je vseeno delal še naprej, vendar se sedaj boji še naprej eksponirati, ker se boji, da bodo partizani zmagali. Drugače pa se zdi, da vzdržuje zveze z vsemi. Je klerikalec, inteligenčen, z nami je precej rezerviran. Ko pride do prekinitve zvez, jih uspe čez par dni zopet vzpostaviti in delati, pa ga zato »Aero« tudi plačuje. Poveljstvo Slovenije mu je izrazilo nezaupnico, čeprav trdi, da dela za nas. Najbolj verjetno je to zaradi povezav s partizani. Drugače je ljotičev, zelo inteligenčen in sposoben amater, vendar pa tudi površen. Zelo je lakomen na denar in tudi častihlepen, kar je odlika vseh naših radiotelegrafistov.. Mene je v začetku imel zelo rad, ko pa sem ga v Rimu stalno kontrolirala, me je začel celo sovražiti. To sovraštvo opravičuje s tem, da sem menda jaz kriva, ker je izgubil študijsko leto in se zameril poveljstvu Slovenije, ker sem jaz želela, da dela v Rimu in ga nisem pustila nazaj. V Rimu sem zares Bogu kradla dneve, ker teh nekaj depeš, ki sem jih šifrirala, ni nobeno delo, pa niti to nisem mogla še naprej delati, ker je Ivo vzdrževal dobre zveze in se šel visoko*

politiko. Stanovali smo skupaj in dejansko sem vedno sedela ob njem ko je delal – izvrševala sem samo »Kolbnov« ukaz.

Padalci so sami vzpostavili zvezo z Ivom, kateremu so pripovedovali same slabe stvari o »Šepcu«, kakor so nazivali »Aera«. Pravijo, da jim je stalno lagal in vsaki dan govoril drugače glede njihovega delovanja in radijske postaje. Zato so nergali nad četniki, hvalili pa partizane. Povedali so, da se bo eden od njih vseeno prebil na jug in, če ne bo šlo drugače, tudi prinesel radijsko postajo. Svoje poveljstvo bodo obvestili, da so jim prav četniki onemogočili delovanje s tem, da so jih zajeli in predali Nemcem. O tem jih je menda obvestil Ivo, kar pa mi »Aero« ni hotel priznati. Partizani so jim v vsemu šli na roko, dali so jim izkaznice, propustnice, varovanje itd. Torej, vse najslabe o nas, a o partizanih vse najboljše. A neumnega kapetana Đaković je »Aero« prepričal, da je Vaš minister, pa je Đaković to povedal Amerikancem pred poročnikom Perićem. Torej, lahko so dobili lepo sliko tudi o Vas, pa tudi, če Vas cenijo po vtisih na »Aera« kot Vašega ministra. Samo ne vem, če so mu slučajno nasedli, saj bi to pomenilo, da imamo vlado v vladi. Vse to je meni povedal Ivo, pa sem ga prosila, da to ponovi tudi pred »Aerom«, kar je storil. Vendar pa »Aero« kljub vsemu ni storil ničesar in pustil Američane, da se mirno sprehajajo po Trstu.

Opozorila sem ga tudi na Vašo depešo, ki je medtem prišla, predvem na slabe posledice za našo stvar, če bodo Američani uspeli priti do zvez in obvestiti svoje poveljstvo. »Aero« ne posluša nikogar in misli kako bo Američanom naredil veliko uslugo, če jih bo poslal v Rim, pri tem pa seveda ne pomisli, da so njih semkaj poslali, da bi delali, ne pa v Rim in jim tako onemogočili delovanje. Verjetno so si tudi sami škodovali, ko so trdili, da so imeli neko posebno radijsko postajo s posebnim patentom, ki nikakro ne bio smela pasti v sovražne roke. »Aero« je mislil, da se jim bo o vsem nalagal in da mu bodo verjeli, ker mu ne povedo v lice kakor to jaz naredim. Ameriški padalci so odšli v Rim, pa je »Aero« to na veliko sporočal v Rim – niso pa odšli s kurirjem, ki jih je nameraval voditi.

Poskusili so preko Ive vzpostaviti zvezo s svojimi, vendar se mi zdi, da niso uspeli. »Aero« si je prišteval v svoje zasluge tudi to, da jim je dovolil delati prek naše radijske zveze, medtem ko so se Američani jezili zaradi izgube svoje postaje. Z Ivom so bili zelo zadovoljni, pa so govorili, da samo njemu zaupajo. Nagovarjali so ga celo, da po zmagi gre z njimi v Brindizi, ker tam potrebujejo dobrega amaterja, pa bo tako naredil veliko kariero. To mi je povedal naš radiotelegrafist Vinko, ki pa je zelo zaviden Ivo tu, ki je zelo spreten, saj je uspel vzpostaviti dobre zveze,

medtem ko mi njega, Vinka, tukaj držimo odrezanega od vsega, pa je tako tudi pod mojo kontrolo, saj sem zares sedela ob njem ko je delal. Seveda je bilo to potrebno zaradi slabih izkušenj z našimi radiotelegrafisti. Tudi Vinko je prišel za nekaj dni semkaj v Trst k Ivotu, kateri ga je seznanil s padalci. Toda že čez nekaj dni so padalci izginili iz Trsta, približno okrog 16. ali 17. maja. Vse do takrat pa so se svobodno gibali po Trstu in se prehranjevali v gostilni, kamor so zahajali tudi komunisti. Tukaj so verjetno vzpostavili zveze s partizani in Ivotom, ki jim je verjetno preskrbel radijsko postajo, pa so tako odšli na teren. Sigurno so pri partizanih. Povedala sem »Aeru« do čega so privedli njegovi neresni postopki, pa se je izgovarjal, da on ni kriv, da je kriv kurir, ki jih ni odpeljal v Rim, Na koncu pa ste menda krivi tudi Vi, ker mu niste takoj odgovorili, pa tudi Nikica Kosanoivić in Gorazd, ker jih nisu postrelili.

Tudi glede ostalih stvari se »Aero« ne drži Vaši nasvetov in ukazov, temveč deluje svojevoljno, kakor je to storil v opisanem primeru. Spomnim se, kako se je jezil na Nikico in Gorazda, da sta idiota, ker sta hotela padalce pobiti, pa tega sploh noče priznati. Strašno ga jezi, ker imam dober spomin in ker se zanimam za vse stvari do srži. Tega pa on ne trpi, ker je pač nedosleden. Tudi slepec lahko spregleda njegove laži, do resnice pa se pri njem ne pride, ker je tudi pri laganju nedosleden. Zato poskuša s terorjem in viko zagotoviti, da se mu verjame, ali da vsaj ne ugovarja. Kar mu ni po volji, si ne upa do konca priznati, temveč skuša preglasiti z viko. S tem seveda uspeva pri boječih in slabih ljudeh. Obdaja se s samimi lopovi in jim dovoljuje vse lopovluke, da bi jih vezal za sebe, ker sam ni nič boljši.

Za kurirja ima dva tukajšnja vojaka. Eden od njih je švercer, ki je bil že večkrat zaprt, pa ga je »Aero« vedno izvlekel iz zapora, drugi pa je morilec, ki ljudem prej še pobere denar! Oba imata vedno polne žepe denarja, kar pri ostalih vojaki povzroča nezadovoljstvo. »Aero« vse to ve, pa celo sam pove kurirju Štetiću (?) kje naj koga ubije, da bo prišel do denarja. Ne gre za politične osebe, temveč lopove – bogataše! Tako je Štetić tudi pred menoj povedal, da je zdaj na vrsti neki stariček 80 let. Vse to ne deluje vzgojno na mlade četnike, otroke stare 16 let. Štetić sam pravi, da dnevno porabi 5.000 lir, pa mladi potem dodajo, da bodo tudi sami tako ravnali. Tudi za našo stvar je to zelo nerodna stvar. Enkrat bodo tudi Štetića ujeli, pa čeprav ima četniško izkaznico, saj sramota pada na vse nas zaradi takih barab.

Tukašnji ljudje vidijo edino rešitev v vojvodi Đujiću, ker menijo, da je pošten in iskrene borec za našo stvar. Vzpostavil je tudi dobro organizacijo. Ne

dovoljuje nobenega ropanja in kraj, o čemer pričajo njegovi propagandisti, ki objavljajo imena kaznovanih zaradi nediscipline in raznih drugih prekrškov. To ljudem imponira – samo pošteno delo in to si tudi želijo in zaslužijo, saj jih že 3 leta in pol tolče nepoštenje, pa so vseeno ostali zvesti naši ideji. Tudi sodelovanje z okupatorjem je na povsem drugi osnovi, ne vodi se pa niti trgovina z ljudmi, kakor tukaj. Tukajšnje vodstvo se zelo boji Đujića in zato proti njemu goji sovražstvo in želijo ljudem dokazati, da Đujić nima nobenega vojaka oz. samo nekaj sto vojakov brez orožja, ki strojnico gledajo kot nekakšno čudo sveta. Pa še to, da se tudi on pajdaši z Nemci, kot oni tukaj. Seveda je to nelogično, saj bi Nemci dali orožje tudi Đujića, če ga že delijo tukaj. Ljudje se zelo zanimajo za Đujića, vendar dobivajo drugačne podatke. Spoznali so pa vendarle, da jim vodstvo želi prikazati Đujića kot slabiča, ker se boje, da bi ostali brez ljudi. So pa ogorčeni zaradi tega, ker jim ubijajo moralo in edino upanje za rešitev naše stvari. Vsi tukaj vedo in razumejo, da je naša stvar propadla.

Tukaj se čuti, da so naši ljudje nezadovoljni. To so preverili in verjetno zdaj spoznavajo, da so tukaj s svojim delovanjem škodili naši stvari. Zato bi zdaj hoteli del ljudi vrniti v Liko, tode ne ilegalno, temveč s sprevrženo politiko povezano z ustaši. Seveda to naše ljudi zelo boli, saj so jim ravno ustaše vse poklali in jih seveda imajo za večje sovražnike od Nemcev. Kapetan Đaković je že prej predlagal, da bi se četniški odred imenoval »Jelačića bana«. Te razgovore je na Sušako vodil sam kapetan Đaković. Nemci so za to zvedeli, morda so jim ustaše to povedali, ali pa je vse skupaj izdala neka deklica, ki jo včasih kapetan Đaković ali pa »Aero« izkoristita za zabavo, je pa nemška vohunka. Prilagam poročila vojaka.

Seveda bi bilo potrebno nekaj več pozornosti nameniti odnosom s Hrvati. Kar so Hrvati storili tem ljudem, gre za nepremostljivi jez! Ljudje se boje, da bodo Hrvati oproščeni krivde za svoje zločine. Posebno jih je presentila nova vlada. Zato bi bilo dobro, da jim nekdo razloži stvari, katera so jim nerazumljiva. Vendar ni nikogar. V razgovorih z ljudmi sem prišla do spoznanja, da so ljudje pripravljani sodelovati s hudičem, ne pa tudi s Hrvati! Čeprav jim je naša stvar sveta, kakor tudi Vaša osebnost, vendar pravijo, da bi v slučajih, če bi sodelovali s Hrvati, raje odšli v partizane. Jaz sem jih prepričali na primeru katerega sem doživela v Novi Varoši, da tudi tam Srbi čutijo za nas, pa zaradi zločinov, ki so jih Hrvati storili nad nami, nočejo niti slišati za njih. V interesu obstanka je, da bo država čim večja, moramo misliti tudi na Hrvate in

Slovence. Zato vse Hrvate ne moremo prikazati kot slabe, tudi zaradi Vaših interesov, pa bi želeli, da tudi Vi osebno čutite kakor oni sami in da Vas bolijo njihove rane. Važno je, da Hrvate dobimo v skupno državo, a potem jim bomo že vrnili kakor si zaslužijo. Sedaj absolutno ni primeren trenutek, da postavljamo to vprašanje, ker se tega bojito prav Hrvati, saj bi se raje priključili kakšni drugi državi in se tako izognili kazni. Tisti, ki bodo za zeleno mizo odločali, ne čutijo naše bolečine in bi ugodili Hrvatom. To jih je nekako pomirilo. Ljudjem je najvažnejše, da tudi Vi mislite na njihove rane, pa Vam zato tudi povsem verjamejo.

Kaj pa počne naša propaganda? Popolnoma nič! »Aero« sicer piše neke članke, ki jih pošilja Vam in poveljstvu Slovenije. Narod pa to odbija in tako absolutne ne morejo nadaljevati. Enake metode uporabljajo v Ljubljani, tako vsaj pravijo ljudje. Propagadne članke pišejo pač toliko, da se vidi, da nekaj delajo. Narodu pa takšna propaganda ne koristi, saj se samo troši denar, ne vidijo pa nobenih učinkov. Opazila pa sem že, da pisna propaganda ne deluje več, saj je nastopilo pomankanje in lakota. Danes je najboljša propaganda kruh! Vsak otrok že ve, da propaganda laže. Zato bi je bilo potrebno omejiti na stvari, ki se lahko dokažejo, da bi tako ljudem povrnili zaupanje. Tudi stroške bi morali zmanjšati. »Aero« za vsaki članek, ki ga pošlje s kurirjem v Trst in Ljubljano, da pokaže svoje delovanje, porabi še dodatnih 700 ali več lir.

Nasplošno se »Aer« na vse pretege vsiljuje Ljubljani, vendar tam za njega nočejo niti slišati in to predvsem zaradi njegove brbljivosti in javnega sodelovanja z okupatorjem. Ko se je lani znašel v Ljubljani in se predstavil kot četniški predstavnik za Slovenijo in želel razgovor s politiki, vem dobro, niso hoteli niti slišati za njega. Podobno se dogaja tudi zdaj, kar Vam bodo gotovo potrdili iz Ljubljane. Stalno jim piše neka pisma, pa na mnoge sploh ni odgovora, ker se enostavno nočejo z njim sestajati. Lani sem tudi zvedela, da ga smatrajo kot zelo neresnega človeka in tudi pustolovca. To je tudi povsem razumljivo, saj so tam politično resni gospodje in jim je povsem nerazumljivo, da se »Aero« obnaša kot predstavnik naroda. Prilagam Vam pismo, v katerem so mu očitali lekcijo, on pa je mirno prešel prek tega in se jim še vedno nudi.

Zelo se trudi, da skrega Glušiča z Vujoševićem, da bi tako dokazal, kako je potreben Vujoševiću in Primorski. To mi je sam priznal, ko sem ga napadla, da to ni prav. Odgovoril je, da je razlog v tem, ker je Vujošević nacionalno zaveden, Glušič pa ne! Prav zato bi morali biti njegovi odnosi z njima dobri,

ne pa da zdaj Vujoševiča kontrolira. Sploh pa ni v interesu naše stvari, da se sodelavci med seboj sovražijo.

Ubogi Vujoševič je sicer pošten človek, vendar mu je nasedel, ker verjame, da »Aero« dela pošteno. »Aero« je sam pokvarjen, pa hoče še drugega umazati, da bi mu zvezal roke. Tako je, po pripovedovanju naših iz Slovenije, tudi Vujoševiča povezal z Nemci. S tem pa je našo ilegalno, četništvo, obsodil na smrt. Vujoševič je pameten, pa to dela prikrito, tako da sami četniki nimajo nobenih povezav z Nemci. Toda pred komunisti, ki spremljajao vsaki naš korak, to ne bo mogel skriti. Za zvezo Vujoševiča z Nemci Vam ne morem garantirati, ker so mi to drugi pripovedovali.

Nobena babnica ne intrigira toliko kot »Aero«! Ko sem mu to očitala, je odgovoril, da je to pač politika, v katero se jaz ne razumem. Vem, da nimam njegovih sposobnosti, vendar mi moja ženska logika pravi, da je takšna politika zelo slaba za našo stvar. Mnenja sem, da lahko uspemo samo tako, da smo složni, ne pa skregani med seboj, kakor to smatra »Aero«. To je lahko samo nekakšna njegova osebna politika, ne more pa biti splošna. Kolikokrat je celo pred menoj povedal, da mora zdaj skregate tega in tega, zraven pa seveda prenašati govorice in trače kot največja klepetulja.

Enako je začel intrigirati med menoj in radiotelegrafistom Vinkom, vedoč, da je zelo navezan name, jaz pa sem »Aeru« postala nevarna. Cel čas sem se z Vinkom dobro razumela in vedno sam poskušala popraviti krivice, ki jih je doživljal in se tudi zavzemala za njega, kar mi je tudi sedaj priznal. Ne ve mi odgovoriti, zakaj je zahteval šifro. Pravi sicer, da ne bi rad, da neki smrkavec ve kaj tipka, sam pa da ne ve kaj pošilja po etru. Z druge strani pa je kar požrešen na denar, pa mu je »Aero« zdaj povišal na 900 lir, vsaj tako mu je obljubil, pa tudi stanovanje bo imel plačano. Tako mu ostane 5.000 lir čistega zaslužka. Poveljstvo v Ljubljani ga pošilja na teren, plača pa manj, zato se je vrnil semkaj, vendar pa vseeno ne bo ostal z »Aerom«. To mi je povedal včeraj. Ko je »Aero« videl, da Vinko prijazno govori z menoj, je takoj začel brljati. To zares nima nobenega smisla, saj jaz itak ne bi želela delati s človekom, ki me je enkrat že izdal.

Na Vinka je verjetno vplival tudi Ivo, da je zahteval šifro, saj je tudi drugače slabič. Z Ivom sem imela stalno muke, pa sem ga celo namestila, da spi v moji sobi, da ne bi mogel ponoči govoriti z Vinkom. Ko nas je Ivo obiskal, sem imela

nekaj dni muke z Vinkom, ker je želel oditi. Tako je tudi Vinko intrigriral proti Ivotu, celo sovražil ga je. Vseeno pa ga je Ivo pridobil na svojo stran, ker je psihično močnejši, Vinko pa lakomen in zaviden na razne Ivotove zveze. Predvsem se je bal, da ga Ivo ne bo kje prehitel. No, Ivo je to dobro preračunal in ga tako privedel do svojih zvez – za padalce in četniško poveljstvo Slovenije vem sigurno, za ostale ne vem. Zato je tudi Vinko moral priti do šifre, ker je Ivo dobro opazil, da bo šifra prišla komu drugemu, pa mislim, da je celo bolje, da jo imata njih dva, ker me je »Aero« blatil pred vsemi. »Aera« sem opozorila, da radiotelegrafisti ne smejo posedovati šifro! Znano mi je namreč, da je Vinko v nemškem zaporu vse priznal – k sreči o nas ni dosti vedel – edino, kar mi je znano, da je mene še bolj globoko porinil v blato, pa mi je priznal, da so o meni Nemci sestavili dolg zapisnik. Gotovo je, da sta obadva imela zveze s padalci, ki so zdaj pri partizanih – ali imata sedaj z njimi zveze pa ne vem, ker nimam pravico kontrolirati njihovo delo.

Povsem je sigurno, da se je naš bivši radiotelegrafist Viktor Hassl (študent elektrotehnike iz Ljubljane, prostovoljec, oče tovarnar – opomba MFK), katerega je »Kolben« poslal liškemu četniškemu odredu, predal partizanom. To so mi potrdili tukajšnji očevidci. Vem tudi, da sta Ivo in Vinko stalno pričakovala, da bo Hassl prepoznal njihovo »roko« in se jima oglasil, vendar ne vem, če sta to zvezo vzpostavila. Še vedno stanujem z Vinkom v istem stanovanju, pa opažam, da vstaja ob 5.30, nakar ima zveze ob 6.00, 8.00, 10.00 in včasih ob 12. 00 uri. Ali so Vaše zveze? Ivo je v Trstu in verjetno je, da ima kakšno zvezo tudi z njim – zato pač ne more biti še kakšna druga.

Grbec (Grbec Josip - Grba, major, načelnik RC VP po smrti Josipa Povca – opomba MFK) se je že od prej poznal z Ivom, verjetno pa tudi z Vinkom. Z obojico ima posebno dogovorjeno šifro, zato ga je potrebno opozoriti na opreznost. Sicer ne vem kakšni so Vaši radiotelegrafisti, toda naši niso bili nikdar sigurno in vedno so hoteli nekaj delati za hrbtom. To so ljudje, ki delajo za denar! Najbolj se je odlikoval najstarejši – Hassl. Naj bo preklet, z njima je delal in vse mlade je pokvaril. Ko so se medsebojno skregali, so mi mladi vse povedali. Tako sem večkrat ujela Hassla, da dela tudi za druge in vpada v njihova stanovanja. Zaradi tega me je zelo sovražil, vendar se ni upal reagirati. Ivo mi je pri teh stvareh navadno pomagal. Hassl in Ivo sta delala pri nas od prvega dneva, Vinko pa od januarja ali februarja 1943.

Jeseni 1942 smo prekinili zveze z Vami, ker sta bila Hassl in Ivo aretirana s strani Italijanov. Namreč, pri partizanih so Italijani našli radijsko postajo, ki sta jo onadva naredila, nama pa sta povedala, da sta bila zaprta zaradi nas. Tudi Hassl je delal za Italijane, pa so oba po treh tednih izpustili. Denarja za radijske postaje ni bilo nikdar dovolj, saj so vedno kupovali rezervne dele. No, najhujše je bilo to, da smo radijske postaje financirali skupno, tudi klerikalci, duhovščina in Italijani. Zaradi tega je nekoč celo prišlo do prepirca med »Kolbnom« in klerikalci, ki so vzeli radijsko postajo, »Kolben« pa ni vedel, da so jo tudi oni plačali. Ivo je sestavljanje radijskih postaj in kupovanje rezervnih delov nadaljeval tudi v Trstu in Rimu. Čeprav mu oče, milijonar, tega ni dovolil delati, je bil vendar njegov pohlep po denarju močnejši. Najboljši je bil vseeno Vinko in ko je zahteval boljšo plačo, je tudi boljše delal in tako zaradi njega veze niso trpele. Bil pa je v nemškem zaporu od septembra 1943 do februarja 1944. Hassl in Ivo sta delala slabše.

V Ljubljani mi je največ pomagal ing. Saks (ing. Mirko Saks, načelnik RC, ujet v Grčaricah, oktobra 1943 obsojen na smrt v kočevskem procesu – opomba MFK). Bil je načelnik radijskega centra, vendar ni znal dobro telegrafirati, pa čeprav se je trudil, da se nauči, da bi tako pretrgal stalno nagajanje samih radiotelegrafistov. Toda Hassl in Ivo ga nista pustila do radijskega aparata. Saks je zares bio veliki idealist in z vso vnemo je delal za našo stvar. Živel je v veliki bedi, saj je bil begunec z ženo in štirimi otroki. »Kolben« to ni vedel in mu je dal podporo 1.000 lir kot ledičnemu. Ko je zvedel, da ima družino in mu je hotel povišati podporo, je Saks odvrnil, da ima dovolj za družino, pa je za ostali denar kupil radijsko postajo. Iz tega primera se vidi njegov idealizem. Kasneje je našel za dva mesca službo za 3.800 lir, vendar je isto takoj pustil, ko je zvedel, da je treba iti na teren. Toda omenjena dva lopova ga nista trpela in priznavala kot šefa. Vedno sta se obračala na mene, čeprav sem jih stalno opozarjala, da imata svojega šefa. Verjetno jima kot ženska nisem bila nevarna. Saks sta prisilila, da je med italijansko blokado prenašal radijske postaje in material, da bi ga tako izpostavili nevarnosti ali pa celo prikazali kot slugo. On pa je vse to mirno prenašal in delal za interese naše stvari. Siromak je padel v Grčaricah in pustil nepreskrbljeno ženo in 4 otroke. Zaradi njegovih sinov bi Vas prosila, da ing. Mirku Saksu izrečete kakšno priznanje, saj je tako poštenih, dobrih in vrednih ljudi pri nas bilo zelo malo. »Aero« dolgo ni hotel priznati, da mi je vzal šifro, čeprav je pred meneoj Vinku predajal depeše. Nesramno se je izgovarjal na Jovana (na kurirja Jovana ali pa Josipa Grbca – opomba MFK), ki nam je šifro poslal po Vinku. V dogovoru

z Ivom me je hotel prikazati kot noro. Prilagam dve Ivotovi depeši, ki so popolnoma enake, samo so ključi za šifriranje različni. Prilagam tudi pismo, ki ga zaradi kompromitirajoče vojaške vsebine ni upal poslali Vinku, čeprav piše, da ga prilaga. To sem storila namerno, da ne bi drugim kazal pisma, ki jih sprejema, a to dela kot da gre za javni časopis. Vaša pisma je pošiljal v Ljubljano, Rim, Trst in vsakomur, ki je to hotel prebrati. Prilagam Vam tudi Vinkova in »Aerotova« pisma iz katerih boste videli, kako se me strašili z atentatom, da bi se me rešili. Moje zadnje depeše o »11« menda pri Vas niso mogli dešifrirati, ker je verjetno Vinko pomešal skupine, a meni pa je povedal, da Vaši ne znajo delati po šifri »11«. V glavnem so hoteli prikazati mojo površnost. Vse to skupaj je »Aerovo« maslo, a radiotelegrafisti so ga samo izkoristili, da so prišli do šifre. Gre posebno za vpliv Ivota na Vinka, saj mi isti še danes ne ve razložiti, zakaj je bil proti meni. Pravi, da je hotel šifro samo zato, da bi vedel kaj tipka, ker se je bal, da jo bo »Aero« predal kakšnemu smrkavcu.

Ker mu nisem nasedla, mi je »Aero« zagrozil, da bo od tukaj premestil vso vojsko. To se je tudi zgodilo, vendar mislim, da je to naredil po ukazu Nemcev in ne na svojo roko. »Aero« ostaja tukaj z desetimi vojaki še samo nekaj dni, ker mu ni pripravljeno stanovanje na Reki. Tam bo tudi Vinko z radijsko postajo, kar so mu gotovo dovolili Nemci, ker drugače si ne bi upal imeti radijsko postajo v vojašnici. »Aero« mi je zagrozil tudi z Nemci. Odgovorila sem mu, da bo krivec prav on, ker se bom potrudila, da mi bo delal družbo v zaporu. Rekel je, da imajo potem Nemci pravico, da me likvidirajo. Zagrozila sem mu, da sem pripravila material, katerega boste sigurno prejeli. Imela sem 14 dni mir, zdaj pa je zopet začel po starem. Dejansko se nekaj grdega plete okrog mene, kar iz »Aerovega« govorjenja sklepajo tudi vojaki.. Stalno me varujejo, toda, ko bodo odšli bom dejansko brez vsake zaščite. Zato »Aero« tudi forsira odhod v Reko. Tudi zaradi radijske postaje bi bilo nerodno karkoli narediti.

»Aero« je nekaj mešetaril z Nemci tudi okrog »Kolbenove« izpustitve iz zapora (Marca 1944 je bil Karlo Novak v Beogradu aretiran s strani Nemcev in zatem »premeščen« v hotel Jelovica na Bledu, sedež SD in Gestapa – opomba MFK). Že je prepeljam na Bled. Morali bi ga že izpustiti ali je »Aero« hotel najprej mene odstraniti, ker bi pozneje imela popolno zaščito. »Aer« tudi ne bi bilo prijetno, da »Kolben« zve za vse svinjarije, ki so se tukaj dogajale. Mene nagovarja, naj grem na obisk h »Kolbnu« na Bled, čeprav vsaki dan pričakuje

njegovo vrnitev. Seveda je to trik, da še sama pridem v nemške roke. Pogoji pod katerimi bo »Kolben« izpuščen mi niso znani. Prepričana pa sem, v kolikor se bo vprašalo »Kolbna«, da za nobeno ceno ne bo pristal na kaj nečastnega za našo stvar.

Iz zanesljivega vira sem zvedela, da je general **Rupnik** (Leon Rupnik - Lev, divizijski general VKJ, idejni oče Slovenskega domobranstva in predsednik Ljubljanske pokrajine – opomba MFK) interveniral pri Nemcih, naj »Kolbna« ne spustijo nazaj v Slovenijo. »Aero« jim je menda predlagal, da ne sme v Trst, temveč ga naj pošljejo Đujiću. Tudi meni je povedal, da Vam bo predlagal, naj »Kolben« gre k Đujiću, ker menda v Trstu in Italiji nima kaj početi, saj je Rim že zavzet (Rim so dejansko zavezniške sile, 8. britanska in 5. ameriška armada, res zasedle 4. junijha 1944 – opomba MFK). Tudi Slovenci se menda zelo bojijo, da bi se »Kolben« vrnil v Slovenijo, saj je »Aero« vsem razglasil, da bo izpuščen in sedaj se vsi trudijo, da se ga znebijo. Tako zdaj nesrečni »Kolben« nima kam in v zaporu samo zapravlja zlati čas. Vsi se ga boje, ker je pošten. Mnogi v Slovenije pa ga prav zaradi poštenosti tudi pričakujejo, posebno njegovi stari četniki. Zvedela sem tudi, da se je organizirala njegova stara skupina, s katero nimam nobene zveze, pa čeprav tukaj trdijo, da jo vodim prav jaz. Na splošno so Slovenci v meni odkrili tolike sposobnosti za katere sploh nisem vedela, da jih imam. Nemci so me seveda obtožili, da sem dajala duh naši stvari in vodila vso politiko. Če je že »Kolben« podlegel mojemu vplivu, za njega seveda to ne bi bila sramota, ker je vojak in se v politiko ne razume. Vprašanje je samo, kako so tukajšnji pametnjakoviči dovolili, da jih vodi ena ženska, pa sem celo zvedela, da je bila to za »Kolbna« olakševalna okolnost, in ker je bil samo dober vojak, ga bodo Nemci izpustili. Nameravajo tudi mene pustiti na miru, tako mi včasih pravi »Aero«.

Mogoče je »Aero« zahteval Vašo odločitev kam poslati »Kolbna«. To mi je tudi sam povedal, pa verjetno zato Nemci še »Kolbna« niso izpustili. Za mene so Nemci mislili, da sem zbežala v Švico, ko so »Kolbna« zaprli, pa jim je potem »Aero« povedal, da sem tukaj. Po Vašem pismu, za katerega sem Vam neizmerno hvaležna, »Aeru« gre posebno na živce moja žilavost. Z druge strani pa tudi vidi, da uživam simpatije vojakov, a nekateri od njih bodo vendarle ostali živi in dokazali njegove svinjarije, pa čeprav bi jih lahko stalo glave. Vojaki mi tudi nudijo zaščito in hočejo ostati tukaj, da me varujejo. To je seveda nerodno tudi zaradi Nemcev, ker ti vojaki bi lahko zbežali v Liko in tam organizirali odpor proti njim. Zato je v interesu naše stvari, da gredo v Liko ne

pa da mene čuvajo! Če pa ne pride »Kolben«, sem prepuščena nesrečni usodi. Tudi zdravje me je zapustilo in ne zmorem vseh naporov. V kolikor pa se bom bolje počutila, bom seveda odšla v Liko in tam delala – to bi naši ljudje tudi želeli. O teh osebnih stvareh Vam pišem samo zaradi tega, da veste, če se mi kaj zgodi, kako je do tega prišlo. Zato Vas tudi prosim, da v primernem trenutku ukažete preizkavo o celi stvari, ker ne bi želela, da ne ostane umazanija na moji hčerki, ki bo tako postala sirota brez matere in očeta.

»Aero« menda navaja, da so vojaki za denar izvajali morije in sabotaže, pa to razglaša povsod naokoli. To je tudi »Kolbnu« povedal, pa sva mu danes z Vinkom dokazala, da računi ne odgovarjajo priznanicam, katere sem od njega prejela. Tako mi je izdal priznanico na manjšo vsoto denarja, ki mu je izplačan v Rimu, kamor pa je poslal pravo priznanico. To sem zvedela od poročnika Perića, ki je iz Rima prinesel 1.000 frankov in 550.000 lir, saj mi je »Aero« izdal priznanico na samo 700 frankov in 500.000 lir. Tudi vse ostale priznanice so na manjše vsote od izplačenih, kar sem ugotovila šele zdaj, ko sem iste našla. Zato sem sedaj pred Vinkom kot pričo razpravila z »Aerom« in Vinko mu je matematično dokazal, da se računi pokrivajo, on pa še vedno trdi, da to ni res. Vinko mi je povedal, da »Aero« to namerno tako trdi. Na koncu se je »Aero«, ko je videl, da me ne more bremeniti okrog denarja, vseeno spomnil, kako mu je Ivo povedal, da sem od prej imela 6.000 frankov. Ko je »Kolben« prosil denar od poslanstva v Vatikanu (Kosta Cukić, poslanik v Vatikanu, je bil financier slovenske četniške organizacije – opomba MFK), istega ni dobil, pa sem jaz denar posodila poslaniku Cukiću, da ga je izročil »Kolbnu«. O tem lahko sedaj laže naokrog, ali upam, da bo poslanik Cukić preživel to vojno in potrdil točnost te moje izjave. Seveda me bo lahko še klevetal naokrog, ker jaz vsem ne morem kazati te priznanice. Toda vse bo ostalo ohranjeno, pa dokazov ne bo zmanjkalo. Denarja je seveda še ostalo in on bi hotel na vsak način priti do njega, ker misli, da jaz vem kje je shranjen. Prosim Vas samo, da ne zahtevate od mene, da »Aeru« to povem, saj ne morem gledati kako denar teh siromakov razmetava naokrog, tudi na prostitutke. Žal mi je, da sem mu ta denar sploh dala, saj ga je polovico gotovo zapravil. Tudi Poveljstvo Slovenije ne potrebuje več denarja, je pa denar resnično potreben za Liko, vendar mora priti v roke poštenega človeka. Dovolj sem se nagledala razsipanja tega denarja, pa »Aeru« ne bi dala nobene pare niti za ceno življenja. Verjetno me boste sedaj obsojali, ker pač nimate pregleda nad tukajšnjimi prilikami, vendar bo ostalo dovolj prič, ki bodo potrdile, da sem imela prav.

*Mnogi vojaki so mi zaupali, da najbolj spoštujejo poštenega podporočnika Nikico Kosanovića, katerega so sami ljudje povišali v ta čin. Med ljudmi je predvsem priljubljen zaradi tega, ker je vedno prvi v borbah, je zelo pogumen in velik tovariš. Tako pripovedujejo, da je nekoč na položaju dobil košček kruha, vendar ga ni povžil sam, temveč se je napotil 300 metrov proti položaju skupine vojakov in ga razdelil z njimi. Sama sem z njim večkrat govorila, saj je doslej bil v Gorici. Prepričala sem se, da je zares velik idealist, ki se ne bori za kariero in odlikovanje, temveč za uresničenje naše stvari. Zdaj bo odšel v Gorski Kotar, kjer ga ljudje že komaj čakajo. Zato mislim, da bi mu dala nekaj denarja, kar bo nazadnje koristilo tudi ljudem. Z njim gre tudi podnarednik **Branko Mamula** (?) in še 8 vojakov – četnikov.*

*Tudi za Liko bi bilo potrebno dati nekaj denarja. Tja zdaj odhaja tudi **Milan Šteta** (?), prav tako pošten kot prej omenjena. Prilagam Vam nekaj njihovih izjav, da boste dobili pravo sliko o poštenju dosedanjega vodstva. Zato ni niti čudno, da so kot dobri borci tudi propadli. Kje pa sploh uspeva kakšna stvar, ki počiva na lažeh? Poleg številnih razočaranj, ki so jih doživeli, je tudi sploh čudno, da so ti ljudje ostali zvesti naši stvari. Vseeno pa vsi strahujejo, ali boste dovolili, da krivci, ki so njim vladali, ostanejo nekaznovani, pa čeprav bi vsak od njih za Vas dal tudi življenje. Nekaterim zanesljivim vojakom sem pokazala Vaše pismo, ki ste mi ga poslali in jim povedalo, kako so me dosedanji voditelji očrnili pri Vas. Bili so izredno veseli, ker so se prepričali, da ste za pravično stvar. Njih siromake najbolj bolijo krivice in zato tudi ni čudno, da izgubljajo zaupanje in ne verjamejo, da bo kdaj bolje. Vodstvo se jim je stalno vsiljevalo s sladkimi besedami in prevarami, in ko so jih pridobili, so z njimi ravnali na najbolj lopovski način. Zato tudi nočejo več slišati za nikogar in samo želijo, da jih vodijo njihovi ljudje katere poznajo. Ljudje si predvsem želijo tovariški odnos, da častniki z njimi delijo dobro in slabo in da so vedno z njimi. Ostale napake jim tudi odpustijo, kar se najbolje vidi iz primera poročnika **Marjana** (?). Njega ljudje naravnost obožujejo in povsod bodo šli z njim, ker je vedno z njimi in se tudi hrani z njimi iz istega lonca. On sicer včasih poskrbi tudi za svoj žep, vendar pa ne toliko, da bi zaradi tega trpeli vojaki in mu tudi vse to odpuščajo in dovoljujejo, ker je pravi tovariš in se ne dela, da je večji in boljši od njih. To pa naši gospodje častniki enostavno ne znajo narediti. Čim so se malo vsilili ljudem, so dvignili glave in začeli uganjati luksuz. To pa ne gre tako! Vojaki so kmalu spoznali, kaj se je vse zgodilo in so se začeli upirati. V Liki je bilo samo nekaj dobrih častnikov, vendar na žalost niso imeli nobene oblasti. V Brlogu ljudje zahtevajo, da pride*

poročnik **Mile Živanović** (?), ker pravijo, da z nobenih drugim ne bodo šli v borbo. Zdi se mi, da je on pri Đujiću in za našo stvar bo zelo koristno, da se upošteva želja borcev.

Kapetana Đakovića imajo ljudje radi samo v Josipdolu, medtem ko v Plaškem samo čakajo kdaj bo prilika, da ga likvidirajo. Tukaj so tudi njegovi borci, ki se ne morejo načuditi, kako se je spremenil, saj je prej bil zelo dober častnik. Toda ljudje ne mislijo, da v gozdu častnik postane bolj mehkejši, ko pa lahko vsaki trenutek dobi kroglo v glavo. To je ljudi tudi prevaralo, da so prišli semkaj, pa so zdaj zelo razočarani, posebno še, ker jih niso prodali samo Nemcem, temveč jih zdaj nameravajo prodati celo ustašem.

»Aera« nihče ni poznal in on se je sam vsilil ljudem, češ, da ste ga Vi poslali, Vas pa je obveščal, kako večina ljudi prihaja k njemu. Zopet so naredili veliko svinjarijo. Med neobveščene ljudi so v Liko poslali podporočnika **Korača** (?), da Nemcem privede 130 vojakov. Zdaj se pa menda »Aero« jezi na Korača, da dela neumnosti, saj mu je naročil, naj privede samo 20 borcev, ostale pa pošlje za Beograd. Menda je hotel celo stvar maskirati pred Nemci, Korač pa naj bi naredil neumnost. Tako je pač za njegove svinjarije vedno nekdo drug kriv. Korač rad dobro živi, zato je tudi izpolnil ukaz in vest ga ne peče, ker je ljudi prodal Nemcem. Ti borci so odpeljani v Postojno po zahtevi Nemcev. Dobro je samo to, da bo ta odred močnejši v primeru iznenadnega napada partizanov.

Še nekega starejšega možakarja, ki je bil tukaj samo nekaj časa, so poslali v Liko, da pripelje ljudi. V kratkem času je spoznal, da nekaj ni v redu. Nekaj dni me je opazoval, ker sem na njega naredila dober vtis, da iskreno delam za našo stvar, kar so mu potrdili tudi vojaki. Zato se je želel z menoj pogovoriti, vendar sem potem zbolela in se nisva pogovorila. Iskreno povedano, nisem se niti upala. Sicer je to resen možakar in videlo se na njem, kako se je trudil, da bi stvar izvedel na najboljši način. Jaz se sigurno ne bi mogla vzdržati in bi mu povedala, naj ne vodi ljudi semkaj k Nemcem, temveč naj doma gredo v ilegalnost. Sicer ne vem, kako se je na koncu odločil. Vsi so pa tukaj prepričani, da s takšnim delovanjem naša stvar propada. Zato je zločin ljudi izvlačiti iz ilegale in jih tukaj prodajati okupatorju. Ker so naši ljudje pretolkli zimo, jim bo zdaj lažje. Ti ljudje so pripravljeno na vse napore samo, da bi naša stvar uspela. Tukajšnje vodje jih skušajo očrniti in celo prikazati kot lopove, samo da bi prikazali, kaj vse žrtvujejo za rešitev naroda. Ubogi narod

kaj si vse doživel! Gospodje, ki se menda žrtvujejo za tebe, se bodo razpočili od debelosti, medtem ko ljudje umiraju zaradi gladu.

Če bom imela čas, Vam bom napisala obširno poročilo iz Like, seveda s podatki od vojakov, ne pa od karieristov. Začudili se boste, kako se je z našimi ljudmi grdo postopalo, pa Vam bo takoj jasno, zakaj je prišlo do padca naše aktivnosti. Upam, da Vam bo prijetno slišati mnenja naših borcev, kateri bi se vedno žrtvovali za Vas. Za sedaj Vam bom priložila nekaj izjav borcev, ki so pisani z okorno vojaško roko, vendar so resnični in iskreni. Eno od njih je 12. junija 1944 napisal podnarednik Branko Mamula z naslovom Obtožbe vojakov proti nesposobnim starešinam, prek Mire. V njem je govora o odnosih »Aera« z Nemci, služenju četnikov v nemški policiji v Ogulinu in Josipdolu, o trošenju denarja za luksuz in podobno.

Prav tako bi Vas lepo prosila, da napišete vsem borcem pismo, iz katerega bi videli, da jim posvečate posebno pozornost. Oni ne želijo nobenega odlikovanja in povišanja, temveč samo iskreno in toplo besedo. To bo zelo vplivala na dvig njihove morale, a obenem jim bo vlilo novih moči. Gre za odlične borce, samo so preveč izčrpani zaradi vsakršnega maltretiranja. Prijetno se je z njimi pogovarjati, saj se takoj vidi, da so ostali zvesti naši sveti ideji. Kljub temu, da so bili večkrat grdo razočarani, so se nekako prebili in so še vedno pripravljeni svoja življenja položiti na oltar domovine. Če bi mi v Sloveniji imeli takšne borce, bi z lahkoto in navdušnjem delali. Tudi tukajšnji lopovi zvrčajo krivdo za kraje in razne lopovščine na padle in zavedene borce. Toda med celim obdobjem odkar sem tukaj in sem spremljal vse dogodke, je prišlo samo do enega slučaja kraje s strani vojakov.. Trije borci so iz skladišča ukradli čevlje in nič drugega, Več je sicer slučajev opijanja, vendar se temu ni čuditi, saj tako vojaki pozabijo na vsakodnevne muke. Tako se je v Matulji napilo pet vojakov, ki so potem pretepli enega Nemca. Pa še prav je bilo! Zadnjič, ko so vojaki odhajali v Postojno, se je nemški kaplar zadiral na njih in jih preklinjal hujše kot to delajo naši. To je bila prav tragična slika stanja, pa zato niti ni čudno, če jim je zavrela kri. »Aedro« pa se zdaj krvavo znoji in preklinje ljudi, zakaj niso tako zvesti kot on in kapetan Đaković. Ali ni večjega ponižanja za našo vojsko, ko nemški poročnik ukazuje našemu kapetanu in celo vojvodi, na srečo samo surogatu od vojvode, ker bi drugače propadli zaradi ponižanja. Drugače, vsi gospodje, od podnaredniakov naprej kradejo – in to vojakom. Zato je samo čudo, da so ob takih starešinah vsaj vojaki ostali pošteni.

Še huje se znoji »Aero« zaradi Đakoviće »genialnosti«, kakor se je sam pohvalil, da so mu povedali ustaški častniki. Grozi celo z разоžoritvijo, kakor mi je sam priznal. In kdo bo zopet nastradal – samo vojaki, s tem pa tudi naša stvar.

Danes sem prejela točno podartke o našem odredu v Postojni. Šteje 150 vojakov, od tega je 80 dobrih borcev, ostalo pa so otroci in starci. Podporočnik Korać je še ostal v Liki, a to skupino vojakov so privedli Nemci sami – ostale bo pripeljal sam Korać, ko jih bo zbral. Vsi ti vojake so dovedeni na zahtevo Nemcev.

»Aero« je zdaj dejansko v škripcih, saj so Nemci izgubili zaupanje v njega zaradi pogajanj kapetana Đakovića z ustaši. Slišem, da je tudi od Vas dobil ukaz, da prekine sodelovanje z Nemci. Zato se zdaj boji odgovornosti ako bodo Nemci vse te naše ljudi odvedli v Nemčijo. Bilo bi zelo dobro za njega, če bi mu vsaki teden poslali depešu v tem smislu, saj hitro pozablja in gre na roko Nemcem, a v tem slučaju si ne bi upal dovajati ljudi semkaj. Zdaj bo še od tukaj poslal v Liko dva častnika, samo ne vem ali za ilegalo ali legalo, ker gre z njima tudi nemški tolmač. Prav tako sem zvedela, da je »Aero« poslal odredom predloge za povišanja. Ker pa ti ljudje služijo pri Nemcih, bi bilo zaradi naše stvari zelo nerodno, da jih Vi povišujete, kar bi tudi škodilo ilegali. Tukajšnjim ljudem ni znano, da Vi ne priznavate delovanje za okupatorja. Če bi jih povišali, bi obenem priznali, da odobravate takšno delovanje. Idealnemu borcu za našo stvar naj ne bi šlo za odlikovanja in kariero.

Prav tako bi morali opozoriti »Aera«, da varuje službene tajne, ker je drugače delo nemogoče. Njegova navada je, da vse izbrblja in celo uveča, v tajnosti pa obdrži samo stvari, ki bi ga lahko kompromitirale. S tem, da ima zvezeo z Vami, in da ve za vse stvari iz naše organizacije, »Aero« želi javno opravičiti svoje sodelovanje z okupatorjem, kar pa vem, da Vi ne odobravate. On to celo govori pred ženami, ki so politično problematične, a za nekatere je tudi dokazano, da so špijonke. Tako se v Trstu sestaje z italijansko špijonko, pa mi je sam povedal, da gre za osebo, ki je že pred vojno delala v italijanski ambasadi v Beogradu, sedaj pa se je uspela vriniti v najvišje beograjske kroge in je z uspehom špijunirala za Italijane. Zdaj dela v kabinetu Musolinija in od nje bo izlekel važne podatke. Jaz pa sem ga opozorila, da vsekakor pazi, da ona ne bo zvedela kaj važnega od njega. Zgodilo se je, da se je hvalil, da ima

zveze z Rimom, kamor pošilja kurirja. Ta dama ga je seveda prevarala rekoč, da mora v Rim po neke obleke, pa je tako prosila, da zaradi varnosti putuje z njegovim kurirjem. »Aero« joj je poročnika Perića predstavil s polnim imenom in priimkom in mu ukazal, da jo mora spremljati. Jaz pa sem Perića opozorila, naj bo previden. Perić je sicer zatem protestiral, pa mu je »Aero« povedal, da sem si jaz vse to izmislila in me je grdo opsoval, ker sem Perića opozarjala. Tako sta potovala skupaj (njeno ime ne vem, ve pa ga Perić), pa je tako Perić ugotovil, da v Rimu ni imela nobenih oblek, temveč je nameravala samo njega špijonirati. Na povratku iz Rima, jo je v Firenzah zapustil, pa je naprej potovala sama. Zaradi tega je verjetno pri »Aeru« protestirala. »Aero« mi je povedal, da od prvega naprej poročnik Perić ni več v njegovi službi, ker je govoril z menoj in je menda pod mojim vplivom. Pravi razlog pa je ta, da sem prek njega preverjala točnost »Aerove« priznanico, ki mi jo je izdal po prejemu denarja v Rimu. Šlo je dejansko za preverjanje govoric, da sem ta denar zadržala za sebe in sem zato želela to stvar razčistiti do konca. »Aeru« je to prav prišlo, pa je Perića enostavno odpustil, češ, da se družil z menoj, ki sem menda celo »upokojenka« in privatna oseba.

Poročnik Perić je velik idealist in zelo pošten človek, pa se ne strinja z »Aerovim« delovanjem. Končno, to je edini častnik, ki se je odločil, da iz Rima gre nazaj v domovino. Ko je sodeloval z »Aerom« je doživel veliko razočaranj in je začel izgubljati vero v našo stvar. »Aero« mu je obljubil, da ga bo kot kurirja poslal k Vam, toda ko je spoznal, da je Perić pošten, je svoj sklep preklical. Perić pa počasi izgublja voljo za delo dokler ne gre k Vam in vidi, če je delo pri Vas na bolj zdravi osnovi. Evo, to se dogaja idealnim borcem, katere vodijo lopovi.

Vidim, da so vse osebe, ki sem jih tukaj navedla zelo korektne in pažljive do mene, seveda, razen »Aera«, zato nisem hotela zamolčati njihovih imen. Važno je, da so bolj pažljivi do vojakov, kakor do žensk. »Aero« je proti meni zelo nesramen, vendar mu nikoli ne ostanem dolžna, pa celo mislim, da se mu doslej, razen mene, še nihče ni upal v obraz povedati o njegovih barabijah. Zaveda se, da sem vse to dobro ocenila in zato me hoče tudi odstraniti.

Lepo Vas prosim, da pošto zame posebej ločite in rečete kurirju, naj je ne pokaže »Aeru«, ker bo potem z mano konec, tako pa se nikakor ne pustim presenetiti.

S posebnim spoštovanjem ostajam Vam najbolj vdana,

Mira.

29. 6. 1944.

P. s.

Danes sem bila prisotna, ko je kapetan Đaković »Aeru« poročal naslednje: Od Sapjane do Ilirske Bistrice so Nemci fomirali tri postojanke zaradi varovanje proge. V teh postojankah bo 2/3 Nemcev in 1/3 naših četnikov. Jutri bodo naši pripeljali iz Lovrana 30 četnika, iz Matulj pa bodo vzeli 45. Tako bo v vsaki postojanka 25 četnikov. Štab se bo nahajal v postojanki blizu Ilirske Bistrice, v njem pa bo tudi kapetan Đaković, ki bo tako skupaj z Nemci kontroliral vse ostale postojanke. Zato se je »Aero« odločil, da bo pri Nemcih urgiral, naj kapetan Đaković ostane za stalno z njim, ali pa samo začasno. Rezultata še ne vem. Đaković mi je navrgel, da je Nemcem omenil, da bi šel nazaj v Liko, vendar mu je »Aero« to prepovedal razglašati, saj bi Nemci lahko posumili v njega. »Aero« ga je nekajkrat vprašal, če je bil dovolj prijazen z Nemci, pa mu je celo zabičal, da mora biti z njimi zelo prijazen. Opazila sem, da tudi Đakoviću ravno ne ugaja, ker so Nemci preveč iztegnili roke nad našimi ljudmi. Povedal mi je celo, da bi najraje odšel v Liko, pripeljal sem okrog 500 četnikov in pozval še tukajšnje, da se mu pridružijo. »Aero« mu je povedal, da Nemci tega ne bi dovolili, pa tudi Đaković je premalo odločen in preveč indolenten, da bi to izvedel. Če so že tukajšnji ljudje v nemških krempljih, ne bi smeli Nemcem dovajati novih ljudi. Opazila sem tudi, da je »Aero«, čeprav se dela, da je zelo pogumen, dejansko veliki strahopetnež. Ves njegov pogum mu je samo na jeziku. S tem ga tudi Nemci držijo, saj ima pred njimi veliki rešpekt. Če je tudi nemški kaplar proti njemu manj prijazen, on se že ves trese in je pripravljen Nemcev ugoditi na celi črti, s tem pa samo škodi naši stvari, ker v poniževanju res ne pozna meja.

Zdaj se ukvarja z idejo, da bi govoril z generalom Rupnikom in mu predlagal, naj se domobranci in tukajšnji četniki združijo, ker bi le tako lahko četnike infiltriral med domobrance. Ideja je sicer dobra, vendar je uspeh zelo problematičen. Rupnik

je drugače germanofil, pa tudi Nemci tega ne bi dovolili. Tudi zaradi naše propagande ne bi bilo prav, da se srbski četniki pojavljajo v Sloveniji, pa še celo v nemški službi. Nasplošno bi zaradi profaniranja naše stvari bilo potrebno prepovedati nošenje šajkače vsem tistim četnikom, ki so v nemški službi. Naše ljudi bo zelo težko prepričati, da gredo v Slovenijo, domači teren pa bi pustili nezavarovan. »Aero« se je domislil škodljive ideje za našo stvar, ko je omenil, da bo od Nemcev zahteval, da bi naše patrulje v Postojni pregledovale vlake. Dobro vem, kako so se tukajšnji prebivalci zgražali ko so to počeli domobranci, kar jim je samo potrjevalo, da se dejansko v nemški službi. In zdaj naj bi se Srbi javno prikazovali v nemški službi! »Aera« sem opozorila na škodljivost takšnega koraka, a je zatrdil, da bo tako pritegnil domobrance, pa je tako ostal pri svoji nameri. Pravi, da bo našim ukazal, naj se kažejo na postaji ko vlaki prihajajo, pa četudi bi jim Nemci prepovedali patroljiranje.

Četniški odred 50 vojakov iz Postojne je skupaj z nemškim bataljonom in 6 domobranci nedavno sodeloval v akciji proti 300 partizanom. Partizani so se seveda pravočasno umaknili, ujeli so le štiri terenske aktiviste, od katerih so dvojico, ki so imeli pri sebi revolverje, Nemci ustrelili. Naši sumijo, da so prisotni domobranci obvestili partizane, da so se pravočasno umaknili. Akcije v Postojni naši izvajajo v sestavi nemške vojske.

Pri »Aeru« sem uspela doseči malo več zaupanja, pa mi je danes, po Vašem pismu, obljubil, da me ne bo ubil, posebno še zaradi tega ne, ker sem prenehala delati. Odslej delam samo ponoči, a vse sestanke držim tajno. Na ta način lahko nadaljujem z delom, pa tudi od »Aera« vse izvem. Tako mi je prav danes zaupal, da se v bližini Postojne nahaja 25 starih »Kolbnovih« četnikov, ki niso hoteli ostati v slovenski ilegali z Marnovim odredom. **Marinčič** (Verjetno Rudolf Marinčič, kapetan II. razreda VKJ, slovenski četnik, zajet v Grčaricah in v Kočevju obsojen na smrt – opomba MFK), katerega osebno poznam, je bil pri **Marnu** (Janez Marn – Črtomir Mrak, poveljnik 1. batalona Mirenskega partizanskega odreda, je s celim bataljonom prešel na četniško stran – opomba MFK), da bi se tudi njegovi četniki pridružili našim. »Aero« jih menda zaradi Vas ni hotel sprejeti in zdaj so tam popolnoma sami. Marn je bil poveljnik partizanske brigade (pravilno: bataljona – opomba MFK) in ta odred je večinoma sestavljen od partizanov. Mogoče je to vzrok, da ti četniki niso hoteli ostati v slovenski ilegali, temveč želijo k Srbom. V razgovorih s starimi »Kolbnovim« četniki sem tudi opazila, da je na njih zelo porazno delovala zamenjava »Kolbna«, pa so v tem videli tudi propad naše stvari v Sloveniji, rekoč, da bi najraje odšli v Srbijo. Z druge strani so mi tudi rekli, da je

»Kolbnu« od sedanje ekipe povzročena krivica, ko so se polastili oblasti. To jih je posebno ogorčilo. Vsi so »Kolbna« imeli radi in smatrajo, da je bil za njih najboljši, z druge strani pa so tudi spoznali, da bi samo s »Kolbnom« mogli uspeti. Lepo je to, da imajo borci tako lepo mišljenje o svojem poveljniku, toda če se bodo začeli ločevati, kaj bo potem ostalo v Sloveniji?

Zaradi teh ljudi bi bil sedaj potreben v Sloveniji močan odred srbskih četnikov, kateremu bi se lahko priključili Slovenci, ker drugače bodo propadli, ali pa se bodo priključili partizanom. Prepričana sem, da bi se jim v tem slučaju pridružili vsi »Kolbnovi« četniki, ker zaupajo Srbom, ti pa lahko pridejo samo iz Like.

Zdaj namerava »Aero« v Liko poslati tri častnike, ki so prišli iz Ljubljani (Junija 1944 so bili v Ljubljani, poleg ostalih, tudi major Vasiljević, kapetan Momčilo Miletić, poročnik Mihailo Filipović in podporočnik Milan Skenžić, ki so čakali propustnice za prehod v Srbijo. V Opatijo pa sta tedaj prišla poročnik Filipović in podporočnik Skendžić – opomba MFK). Lepo je, da so se navedeni častniki odzvali pozivu, ali je veliko vprašanej, če se bodo znašli pri ilegalnem delovanju, saj med ljudmi niso znani niti popularni, pa jim ljudje ne bodo zaupali. Ti častnike ne vedo prav nič o ilegalnem delovanju, saj so vse do sedaj bili v internaciji. To je predvsem vidno iz vprašanj majorja Vasiljević, ki je hotel vedeti za dislokacijo enot, kdo so intendanti, kako se vrši oskrbovanje itd. S seboj je nosil tudi papir za WC. Vsekakor bo prišlo do razočaranja na obeh straneh. Zato bi bili bolj primerni ljudje, ki jih narod sam želi in jim zaupajo, četudi bi bili samo podčastniki. Oni so navajeni na četnikovanje, pa četudi je splošno pomanjkanje. »Aero« mi je priznal, da se Ličani zelo jezijo, ker jim jemlje ljudi, pa zato ne morejo več tako delati. Zato bi morali s tem takoj prenehati. Od ljudi, ki pod temi pogoji prihajajo sem, ima naša stvar samo škodo, ne pa koristi. Tukaj lahko uspe, kakor sem že prej navedla, samo ilegala.

Prav tako ni v interesu naše stvari, da bi »Aero« kot zelo kompromitirana oseba zaradi tesnega sodelovanja z okupatorjem, lahko sploh vodil še ilegalo, saj ne bo nihče verjel v ilegalnost te ilegale. On bo vsekakor najprej gledal, da zadovolji zahteve okupatorja, pa bo tako za ilegalo ostalo zelo malo. Gre seveda za materialna sredstva, ki jih ima v posesti, pa je tako ilegala odvisna od njega. Zato bi mogoče lahko vojvoda Đujić izdvojil resnega in nekompromitiranega častnika, katerega ljudje poznajo kot primerne, da bi lahko organiziral in povezal ilegalne četniške odrede.

V interesu naše stvari bi bilo tudi, da se »Aero« javno ne hvali, da ima zvezo z Vami, pa tudi, da ne kaže vsem naokrog Vaša pisma, ker tako samo kompromitira Vaše ime, ker ljudje ne vedo, da Vi niste dobro informirani, pa zato mislijo, da odobravate njegovo delovanje.

*»Aero« je drugi **Nedić** (Milan Nedić, armadni general VKJ, kvislinški Upravnik Srbije – opomba MFK). Ostal bo tukaj, vendar bo stanoval v hotelu, kjer prebivajo samo Nemci in kamor civilisti nimajo pristopa. Že samo s tem kaže svoje javno sodelovanje z okupatorjem. Verjame, da Nemčija sigurno ne bo izgubila vojne, pa tudi, če ne zmaga, smatra, da je pametno vezati se prav z njo! S tem meša tudi druge, saj je tudi radiotelegrafist Vinko meni dokazoval veliko potrebo za naslonitev na Nemčijo. Ker je »Aero« zelo agilen, sposoben in častihlpen, mu veliko pomeni, da ga Vi priznavate, pa bi verjetno v tujini bil koristen tudi za našo stvar, saj tam ni okupatorja, pa se ne bi mogel z njim pajdašiti.*

*Nisem mogla dokončati drugi del poročila iz Slovenije. Istega Vam bom poslala po Jovanu, ki v četrtek odhaja k Vam. Jovan se je zelo pogospodil odkar Vas je uspel prevarati, da ste ga še povišali. Od tedaj noče vojaka niti pogledati, pa stanuje izven vojašnice v Postojni, pri sestri od Bose (Verjeno Bose Končar – opomba MFK). Tu v Opatiji jo je držal v vojašnici, v Postojni pa tega niso dovolili. Z njim tam stanuje tudi **Drago Pejnović** (?), katerega Vam predlagao za povišanje v čin podporočnika. Na vojake vse to deluje zelo slabo, starešine pa namesto, da skrbijo moralo, jo samo rušijo. Vse te laži bi bilo potrebno izkoreniti, ker zelo škodijo razvoju naše stvari.*

Komunisti širijo vesti, da so vsi naši ljudje – četniki nemški agenti in zato jim narod ne zaupa, kot dokaz pa navadno navajajo to javno sodelovanje z Nemci. Zato Vas še enkrat prosim, da pošljete nekoga, ki bo preveril točnost mojega poročila, in da delo nadaljujemo na drugi osnovi, ki bo v korist naše stvari. Tako sedaj sigurno propadamo!

Ko sem sestavljala to poročilo, sem kot najbolj točna upoštevala predvsem mnenja borcev, pa tudi sama sem mnogo tega videla, da lahko trdim, da imajo borci prav.

Pod pritiskom »Aera« Vam bom napisala pismo, skupaj s poročilom iz Slovenije, v katerem se Vam bom zahvalila za Vaše pismo in sporočila, da bom zaradi bolezni prenehala z daljim delom. To je seveda samo maska pred »Aerom«, dejansko pa bom nadaljevala z delom, če je Vam to prav. Za zdaj Vam ne bom pošiljala poročil

dokler Vi nekoga ne pošljete sem do mene. Tako in tako me smatrajo za Vašo špijonko, pa bom to tudi ostala, če je Vam prav. Zame velja samo Vaše mnenje in ukazi in tega se bom vedno držala.

Poslala sem kurirja k vojvodi Đujiću, pa upam, da bom uspela z njim vzpostaviti kurirsko zvezo. Tako bi tudi Vam prek njega lahko pošiljala poročila. V tem primeru bi Vas samo prosila, da mi pošljete novo tajno številko, ker tekst šifre, ki ste mi ga poslali po Jovanu, imam. Lahko pa mi pošljete sploh novo šifro.

Tukajšnji četniki me nagovarjajo, da grem z njimi v Liko in jim tam pomagam organizirati ilegalno. Sama sebi sicer preveč ne zaupam, da bi to zmogla, ker bi bila sama. V Sloveniji sem lahko dobro delala, ker me je »Kolben« usmerjal, v Liki pa bi vse stvari padle na moja ramena. Seveda, če ne bo drugače, bom odšla v Liko, ker imam zelo rada svoj narod in se bom potrudila delati tako, da jim bom koristila.

Najlepše se Vam zahvaljujem za materialno pomoč. Zahtevala bom od »Aera«, da me izplača za nekaj mesecev nazaj, pa bom ta denar poslala v Liko, saj za tukajšnje delo ne zaslužim nobene nagrade in podpore. Imam še nekaj medicinskih knjig in drugih vrednih stvari, ki jih bom prodala in se bom tako preživljala nekaj mesecev. Če se mi tudi potem na prikaže druga prilika, bom prosila za podporo.

Radiotelegrafist Vinko dobi 9.000 lir, hrano in stanovanje, torej ima dovolj čistega zaslužka, in če mu Vi ukažete, potem si ne bi upal odpovedovat sodelovanja in izsiljevanja.

Prosim Vas tudi, da moje ime zadržite v tajnosti, ker me bodo drugače ubili.

*Najbolj vdana,
Mira.«*

Tretje poročilo

Poročilo Jovanke Krištof generalu Draži Mihailoviću z dne 10. avgusta 1944 o stanju ličkih četnikov v Istri, njihovem sodelovanju z Nemci in o obnašanju vojvode Dobrosava Jevđevića glede njihovega vračanja v Liko¹³

Zelo spoštovani gospod minister!

Prejela sem Vaše pismo, šifro in fotografijo. Za vse se Vam najlepše zahvaljujem, zlasti pa za zaupanje. Zelo rada bom nadaljevala z delom ter storila vse, kar bo v mojih močeh za splošno korist našega gibanja.

»Kolben« se je vrnil 3. avgusta 1944 (Na sedežu SD in Gestapa na Bledu je pristal na tajno sodelovanje, dvojno igro, kar bo priznal tudi generalu Draži Mihailoviću – opomba MFK). Zgrozil se je nad tukajšnjim delom. Ni mogel verjeti temu, kar so mu poročali častniki in vojaki, dokler stvari ni videl na lastne oči. Mislim, da je dovolj, če Vam povem, da stalno vzdihuje in ob vsaki priložnosti ponavlja: »Ubogi Čiča, kako so ga ugonobili, da zdaj Wermacht in Gestapo predstavljata Čičevo vojsko!« Ni mogel verjeti, ko so mu četniki povedali, da morajo vsi pozdravljati z nacističnim pozdravom.

*A včeraj se je lahko tudi sam prepričal, da je nekaj častnikov, ki profanirajo našo uniformo, da v njej putujejo iz Postojne v Trst in tako nudijo komunistom snovi za propagando. Tako je častnik Korać prišel iz Opatije v Postojno, da bi si na rokav in kapo nadel naziv »Lika«, ki ga morajo po ukazu nositi vsi v Postojni. Jaz sem zaradi tega takoj napadla njega in **Jovanovega brata** (?), pa so včeraj na potovanju vsi odstranili te sramotne oznake.*

¹³ Vojaškozgodovinski inštitut v Beogradu, reg. št. 44/4, oznaka SL–W–44, škatla 150. Poročilo je pisano s črnilom, v latinici. Objavljeno je tudi v *Zborniku NOV*, XIV, knjiga 4, str. 88–92. Poročilo je bila poslano generalu Draži Mihailoviću skupaj s pismom podpolkovnika Karla Novaka

Pošteni častniki in vojaki so bili zelo veseli, ko so našli nekoga, ki misli enako kot oni. Pričakujejo, da jih bo „Kolben“ zdaj povedel v ilegalo, posebno tisti, ki so bili v Primorskem odredu s starimi „Kolbnovimi“ četniki.

»Kolben« je dejansko fizično zelo oslabel, ker je veliko pretrpel v zaporu. Poleg tega je tudi moralno na tleh. Na poti iz zapora se je moral za dan ustaviti tudi v Ljubljani. »Dobri prijatelji« so ga takoj obvestili, da ste ga zamenjali zaradi nesposobnosti, to pa mu je sporočil tudi »Aero« in dodal, da Vas ni skrbelo zanj, celo prepovedali naj bi »Jovanu«, da bi poizvedoval o njem. To ga je zelo prizadelo, ker je vedno delal pošteno in iskreno. Vedno je bil pripravljen na žrtve in boli ga, da ga niste zamenjali, ko Vas je prosil, ali pa zaradi dejstva, da je bil zaprt! Tako bi njegovim nasprotnikom onemogočili širjenje umazanih laži. Vse to pa ni zlomilo njegove zvestobe do Vas in Ravnogorskega gibanja. Ko je videl, kaj se tukaj dogaja, je takoj ukazal podporočniku Kosanoviću, da se umakne v ilegalo.

Ljubezen do vojakov priganja Kosanovića, da zdaj stalno razmišlja, kako bi jih rešil iz te dejansko težke situacije. Z druge strani pa se pri njen opaža strah, da bodo zdaj zopet vsi grešniki planili po njem, predvsem zaradi tega, ker je zdaj brez avtoritete, pa mu bodo zato onemogočili uspeh, in tako ljudi prepustiti njihovi usodi. Zaradi tega je v dvomih in misli, da bi bilo mogoče bolje, da so sami, medtem ko vojaki mislijo nasprotno. Želijo si, da jih že enkrat povede poštena roka in so zato tudi pripravljeni, da se podvržejo popolni disciplini. To kar o „Kolbnu“ širijo sovražniki, da je uničil Slovenijo, ljudje ne verjamejo, saj sprejemajo „Kolbnove“ poglede na splošno stvar. Šele zdaj četniki spoznavajo, kako so bili zapeljani in sramotno prodani, pa zato misle, da je najboljši izhod iz te sramote, da sami kaznujejo krivce, ker so kompromitirali Vaše ime in splošno idejo. Mnogi so mislili, da „11“ prispeva denar za podporo (Nekaj besed je v originalu nečitljivih - opomba MFK), pa so tako tudi na neki način opravičevali svoje žrtve, ko so pa zvedeli, da gre za Vaš denar, so bili še bolj besni zaradi takšnega stanja.

„Jovan“ in ing. Šustar (?), čeprav govorita eden proti drugemu, sta mi oba pripovedovala o Vašem sodelovanju z „11“. „Jovan“ mi je pripovedoval, kako je sam doživel, da so Nemci na neki postaji ustavili vlak, ko pa so videli, da so na njem četniki, so ga enostavno spustili odpeljati. Tudi ostalim ljudem je dokazoval Vaše sodelovanje z „11“. Zdaj imate priliko, da ga o tem zaslišite. „Kolben“ trdi, da „11“ zapre vsakega Vašega človeka in da ni nobenega govora o kakšnem sodelovanju. O tem se je tudi sam prepričal v zaporu, kjer je srečal mnoge Vaše sodelavce. Tako je pozitivno vplival na ljudi.

Popolnoma sem razumela, zakaj ste zavrnila vsa povišanja in odlikovanja, pa pravijo, da se je tudi njim samim zdelo čudno, da bi v tej službi (Pri Nemcih – opomba MFK) bili povišani z Vaše strani. Za karieriste, ki so pripravljene tudi prodati svojo dušo, je to dobra lekcija. Hudujejo se na mene, ker jim je „Aero“ povedal, da sem Vas jaz o tem obvestila.

*Zvedela sem, da bo „Jovan“ zdaj ostal pri Vas. Naj Vam potem pove, kako so partizani v okolici Postojne natisnili plakate o četniških banditih, kateri so ropali vasi skupaj z „11“, preganjali ljudi in podobno, zdaj pa nosijo na rokavu in kapi trak z nadpisom „Lika“. Ravno tako Vam naj pove, kako naj bi jaz izdala našo stvar in delovala proti „Aeru“, ko sem njegovemu bratu **Urošu** – prosil me je za nasvet, pisala sledeče: vsi skupaj naj protestirajo pri „11“, ker morajo nositi ta sramotilni napis. Ko so „11“ sklenili sporazum s partizani, je med ljudmi zavladala panika. To sem hotela izkoristiti za našo ilegalo, da bi se zmigali tudi tisti, ki zaradi takšnih ali drugih razlogov niso hoteli vedeti za ta sramotni sporazum in so na ta način podpirali izdajateljsko vodstvo. Zato sem pisala „Jovanovemu“ bratu, ko me je obvestil, da namerava v gozd s skupino, in mu svetovala, da naj tega ne počne, ker bi bil to zločin proti ostalim, ki bi bili razoroženi in bi postali talci. Vsi se morajo tajno organizirati in povezati in tudi dogovoriti skupno zbirališče in uro odhoda. Večje skupine naj odvedejo tudi manjše skupine zajetih „11“, katere bi potem zamenjali za naše pri „11“ in na ta način izvleči vse ljudi. Poskrbeti morajo tudi za potrebne rezerve streliva in hrane. Ker vem, da je v Postojni naše vodstvo gnilo, sem naglasila, da se vsa ta organizacija izvede med ljudmi tajno, da bi se šele v zadnjem trenutku obvestilo vodstvo in njih pozvali, da se priključijo. Ko bodo vse organizirali, naj me tudi obvestijo. Četnike okrog Abacije (Opatije – opomba MFK) je organiziral Kosanović, ki je takrat zdravil zobobol, pa je tako imel dober izgovor, da je ostal s svojimi ljudmi.*

„Aero“ ga je na vse načine nameraval premestiti v Liko, kjer ga ljudje zares pričakujejo, vendar on ni hotel oditi brez ljudi, ki so zelo navezani na njega in od njega pričakujejo pomoč. Vse bi lahko lepo izpeljali, da me „Jovan“ ni izdal. Brat mi je to verjetno dobronamerno zaupal, pa je zatem povedal tudi „Aeru“, da delam proti „Aeru“ in da sem problematična ženska. Tedaj je „Aero“ takoj odpotoval v Postojno, da bi umiril duhove z raznimi obljubami. „Jovanov“ brat, čeprav je hraber borec in bolj pošten od „Jovana“, se je dal podkupiti in tako je vse propadlo. „Aero“ je potem obiskal tudi vse ostale in

ukazal storiti isto kot v Postojni. Bila je uvedena stroga kontrola nad mojim gibanjem, pa sem se morala po celi dan zabavati v kavarni ali na kopališču. Ob sebi sem imela skupino četnikov, prek katere sem potem delovala. Zvečer, ko je radiotelegrafist Vinko šel počivat, sem jaz začela delati, zjutraj okrog pol petih, ko je on vstajal, pa sem jaz šla počivat. To je tudi eden od razlogov, zakaj so moja poročila pisano lastnoročno, pa mi to oprostite.

Ljudje bi bilo že zdavnaj v gozdovih, da ni bilo Javanove izdaje. Tisto, da je na zelo nesramen način tolmačil moje odnose z vojaki, mi ni tiliko mar, ker mi je to samo koristilo pri „11“ in ostalimi. Naj Vam sam pove, zakaj je potegnil revolver na četnika Gajića, starega 18 let, ki je bolan čakal na operacijo kile in za katerega sem se zavzemala in mu občasno nudila denarno pomoč po 100 lir. V vojaško bolnišnico ga niso mogli sprejeti zaradi zasedenosti, pa tudi drugače njegove starešine niso zanj skrbele. Nameravala sem mu plačati stroške v civilni bolnišnici, pa ni imel potrebnih dokumentov. On je edini preživeli četniki iz vasi Radučé, kateremu so partizani in ustaše poklali deset bratov in sestra, pa še mater in očeta. O tej hudi četniški nesreči v vasi Radučé Vam lahko poroča tudi Jovan, saj je bil med tistimi sovaščani, ki niso hoteli napasti partzane in tako rešiti Radučance. Temu mladeniču je nazadnje uspelo, da je bolan prišel v Beograd, od tam pa namerava k Vam.

*K Vam se je nameril tudi **Ico Vlatković** (?), za katerega „Jovan“, „Aero“ in „Dijak“ trdijo, da je vohun „11“, med tem ko vojaki pravijo, da to ni točno in da vse te domneve izvirajo zaradi „Javanove“ mržnje. Govori nemški in „11“ ga uporabljajo kot tolmača. Dobila sem vtis, da je pošten. O tem kaj so ga spraševali o meni, „Aeru“ in „Kolbnu“, nam je takoj povedal in opozoril. „Jovan“ sicer trdi, da je Vlatković v Bologni izdal **Mandića**, med tem ko **Vučinić** (?), ki je bil z njim v zaporu, pravi, da je šlo za nesporazum med „Jovanom“ in „Dijakom“. Enako trdijo nekateri vojaki, ki so bili tajno poslani v Bologno radi pomoči. Tudi o tem Vam bo „Jovan“ lahko posredoval kakšne podatke. Mnenja sem, da bi bilo vseeno najboljše, da Vlatkovića, če pride do Vas, zadržiti v Vaših vrstah, ker bi „11“ lahko vršili na njega pritiske, zapora pa se zelo boji.*

Upam, da se bodo četniki sedaj vsekakor uspeli odvojiti od „11“, vendar pa mnogi smatrajo, da so se z dosedanjim delovanjem izkompromitirali tako tukaj kakor tudi v Liki. Predvsem zaradi tega, ker so sem privedeni, da bi izvajali materialne represalije, neovirano so ropali in polja so ostala neobdelana.

Kmalu bo nastal problem prehrane saj je jesen pred vrati – najlepši čas za četniško organizacije je izgubljen. V tem obdobju so partizani zavzeli italijansko mejo. Pred mesecem je poskusila patrolja 30 četnikov prečkati mejo, pa niso uspeli, ker imajo partizani bunkerje in topove. Nekateri so mnenja, da bi se morali prebiti prek Slovenije, kjer ni ličkih partizanov.

Zato bi bilo najboljšje, da te stvari vzame v roke prav „Kolben“, čeprav ga to ne veseli, saj so se omenjeni s svojim delovanjem že dovolj izkompromitirali in se zato tudi bojijo, da bodo vse to partizani izkoristili v propagandne svrhe. Dejansko je zapravljen ugoden čas in delo bo zelo težko. Vsekakor bo potrebno precej dobre volje in energije, da se uspe in popravi vse tisto, kar je zamujeno.

Družini Saks (ing. Mirko Saks – opomba MFK) je »Kolben« predal 100 dolarjev, upam pa tudi, da ji Poveljstvo Slovenije redno daje podporo. Prosila bi Vas za pismo, v katerem bi poudarili požrtvovalno delo ing. Saksa.

V Liki in Sloveniji številko četnikov raste in pada kot kakšna domača valuta. Danes je »Aero« povedal, da je v celi Sloveniji samo 105 četnikov. Četniška organizacija v Liki se ni preveč razmahnila in stanje je približno takšno kot sem Vam že prej poročala.

Ves denar sem sedaj predala „Kolbnu“ in se tako rešila teh skrbi. Od „Aera“ sem dobila 24 lir, ki sem jih porabila za pomoč bolnim četnikom in za kurirje.

Končno sem uspela prepričati »Aera«, da Vam nisem poročala o njem, pa je rekel, da bo moral spremeniti mnenje o meni. To je pomembno zaradi Nemcev, da ne bi mislili, da Vam jaz poročam.

Zadovoljna sem, da lahko nadaljujem delo s »Kolbnom«, ki zdaj najbolj misli na interese našega gibanja.

Še enkrat se Vam najlepše zahvaljujem za vse in ostajam Vam najbolj vdana,

»Mira.«